SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DEVIATY

5—6

JANUÁR—FEBRUÁR 1942

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.
Predplatné 30 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine.

OBSAH

Strana

Ján Stanislav: Zo slovenských miestnych názvov. Bardejov—Bardijov 129
Zora Jesenská: Písanie ruských krstných mien v slovenskom preklade 134
Štefan Peciar: Ešte raz: Slovenské spisovné ä nie je fonéma 141
Jozef Vavro: K funkcii ukazovacích zámen typu *ten, tento* . 148
Ed. Sahliger: Hospodárska jazykoveda na Slovensku. (Dokončenie.) 154
Jozef Solčány: Príspevok k štúdiu slovenského hláskoslovia. (Pokračovanie.) 156
Jozef Liška: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? (Pokračovanie.) 159
Štefan Sobolovský: Zmeny v slovnej ústrojnosti redukciou artikulačných pohybov ústrojov reči. (Pokračovanie.) . 168
Ondrej Ochrnjal, inšp. SŽ: Odborná terminologia v nákladnej tarife Slovenských železníc 174
Jozef Orlovský: Nárečové slová a výrazy. Stráže n/Myjavou (Nitrianska). (Pokračovanie.) 178

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK IX.
ČÍSLO 5—6.

Ján Stanislav:

ZO SLOVENSKÝCH MIESTNYCH NÁZVOV.

Bardejov — Bardijov.

O správne slovenské znenie tohto názvu je v našej verejnosti veľa záujmu. V ostatných časoch sme mohli čítať o ňom niekoľko článočkov v denných novinách. Bola nespokojnosť nad tým, že sa meno tohto nášho rázovitého a umelecky veľmi vzácneho mesta má písať azda neslovensky. Za správny slovenský tvar sa pokladával *Bardi(j)ov.* Niektorí vidíme skoro prejav statočnej slovenskosti v tom, keď napíšeme tvar s *-i-* a opovrhneme tvarom s *-e-* ako neslovenským.

Zaujímavé bude teda objasniť obidva tvary.

Základom tohto názvu je osobné meno. V skrátenej forme sa skrýva osobné meno *Bartolomej.* Takéto dlhé osobné mená si človek rád skracuje. Pripomeňme si, že sa skracujú napr. *Vladimír* na *Vlado, Vlach, Stanislav* na *Stano, Stach, Martin* na *Mach* (*Mácha, Machek* ap.), *Ladislav* na *Laco, Kliment* na *Klimo, Emanuel* na *Mano**, *Fridrich* na *Frič, Frýda, Branislav* na *Brano, Braňo, Benedikt* na *Beňo, Valentín* na *Vala, Valda, Valdek, Valdas, Zigmund* na *Zigo, Žigo, Sik(a), Zich, Zikuda* atď. Príkladov by sa mohlo uviesť veľké množstvo (porov. Kotík, *Naše příjmení,* Praha 1894, str. 7 a nasl.; T. Maretić, *Narodna imena i prezimena.* Rad 1886, Zagreb, ročn. LXXXII, str. 82 a nasl.).

K *Bartolomej* bývajú takéto obmeny: *Barta, Bárta, Barták, Bartek, Bartík, Bartok* (maď. z toho *Bartók*), *Bartko, Bartoch, Bartoš, Bartuš, Bartášek, Barčák, Barčík, Bartoník, Baroš, Barus, Bartal, Bartašovič, Bartovic, Bára, Barek, Bareš, Barhoň*; sem patria aj *Barda, Bardoš, Bardoň**, Bardoňka* (sú známe aj v Čechách; *Bardoš, Bárdoš* je na Slovensku a slovenské meno, v ktorom je *-oš* ako v *Miloš, Svatoš* ap.).

* Také priezvisko je v Rybanoch. — *Red.*
** Je známe také priezvisko v Bánovciach. — *Red.*

Nás tu zaujímajú najviac formy *Barda, Bardoš, Bardoň, Bardoňka.* Utvorené sú od skráteného koreňa *Bar-* pridaním prípony *-ьda, -ьdošь, -onь, -ьdonьka.* Základným sufixom je tu *-ьd(a).* Uveďme si naň príklady: srbch. osobné meno *Djenda* za dlhší tvar *Genadius(?)* (Maretič l. c. 144), iné *Klinda, Kalda, Drnda, Belda, Karda, Korenda, Morda, Serda, Šalda, Šuhajda, Tolda, Nekarda* a i. (české uvádza Kotík o. c. 96.)

V ruštine sú známe osobné mená *Barda, Bardak, Bardica, Bardun, Barša, Baryša* a i., priezviská *Bardin, Bardič* (Tupikov, *Slovarь drevne-russkichъ ličnychъ sobstvennychъ imenъ,* Petrohrad 1903, str. 40, 471).

A tak teda vidíme, že v slovančine existuje osobné meno *Barda.* Toto máme práve aj v našom názve, lenže rozšírené o ďalší sufix. Týmto sufixom je *-ěj* > slovensky *-ej.* Tento sufix je pri osobných menách, ako *Blažej,* poľ. *Błożej,* rus. *Později, Děvičej, Gorděj,* slovenské priezvisko *Setej* (koreň je *sět-* ‚pamäť'), stpoľ. *Sieciej,* zapísané *Setegio* r. 1224 atď. (Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe,* Krakov 1926, str. 94), čes. *Vlastěj, Milej, Prostěj* a i., stsrbch. *Dobrej, Milej, Radej, Slavej* (Maretić, l. c., 99); v starej slovenčine bolo osobné meno *Mǫtěj* > maď. *Montaj* > *Monta* (meno dediny v Boršódskej stol.), *Treběj, Maléj, Repěj, Petěj* ap. (zachované sú v miestnych názvoch; viď ďalej). Mnohé mená na *-ěj* uviedol Miklosich (*Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen,* nové vyd. v Heidelbergu 1927, str. 6).

Zaujíma nás, ako potom je možná maďarská forma *Bártfa.* Máme tu *Bárt-* a *-fa* za *-falu, -falva.* Nesmie nás mýliť *-t-,* lebo v starých dokladoch je *-d-*: *Bardfa* r. 1247 (cit. Šmilauer, Vodopis 232). To je len asimilácia k nasledujúcemu nehlasnému *f.* Čakali by sme azda, že tu bude nejaké **Bardejfa.* Lenže v maďarčine v starších časoch slovanské, resp. slovenské sufixy sa pri tvorení miestnych názvov odsúvaly, pretože pre maďarčinu nemaly nijakej funkčnej hodnoty. Tak sa to stalo aj v názve *Trebejov,* ktorý v maď. má formu *Terebő,* t. j. tak, ako by v slovenčine bolo **Trebov*; koncové *-ő* je v súhlase so systémom potiských maďarských dialektov (tzv. *ö-ző* nyelvjárás). Tu teda ani maďarčina neprevzala *-ej-.* Niekedy *-ej-* ostáva aj v maďarčine: *Repejov* (okr. Medzilaborce) je maď. *Repejő,* ale *Petejovce* sú maď. *Pethőfalva* (v Zemplíne).

Niekedy v samej slovenčine je kolísanie medzi tvarom s *-ej*

a bez neho, napr. dnešná *Belža* (od Košíc na juh) sa volala aj *Belžej*: *Belsey* 1289 (cit. Šmilauer, Vodopis 228).

Porovnajme si aj *Čečejovce* v Abovskej stol. s maď. *Csécs*. Tu *Čeč* je možný aj v slovenčine a takto sa možno táto dedina pôvodne aj volala; stredoveké zápisy sú *Chech*, *Cheech* 1431 atď. (Csánki I, 205.) Sem patria čes. *Čečov*, *Čečín*, poľ. *Czeczewo* (Kozierowski, *Badania* I, 140). Základom je tu *ček-* (porov. Miklosich, *Die Bildung* 186); *Čeč* môže byť utvorené privlastňovacím sufixom *-jь*. V maďarčine môžeme však mať aj odsutie slovenského sufixu, resp. sufixov; odtiaľto by boly aj uvedené formy starých zápisov. Mali by sme tu rovnaký pochod ako pri našom názve.

Takýto je aj prípad nitrianskych *Dražoviec*, ktoré sa maď. volajú *Darázsi* (*-i* je posesívny sufix, t. j. ako naše *-ov*, *-in* ap.). R. 1113 sa obec volala: villa *Drasey* (Chaloupecký, St. Slov. 361), t. j. *Dražej*, čo je pôvodne osobné meno. Existovalo aj osobné meno *Draž*, ktoré je známe zo starej češtiny a aj z ruštiny (*Dorož*; uvádza ich Miklosich, Die Bildung 57). Bolo iste aj v slovenčine, lebo dnešné *Dražkovce* v Honte sa r. 1135 zapisuje ako: villa *Dras*, t. j. *Draž*. Táto obec sa v maď. volá tiež *Darázsi*. Slovom, vidíme, že sa sufixy pridávaly a zas odberaly a pridávaly iné.

Iný príklad: *-ej* sa zachovalo v maďarčine a nezachovalo sa v slovenčine; sú to dnešné zemplínske *Čeľovce*, maď. *Cselej* zo slovenského osobného mena **Čelej* so zápismi Kys*celej*, Nag*cheley* r. 1349 atď. (Csánki I, 345). Keby sa *-ej* tu bolo zachovalo, mali by sme **Čelejovce*.

Krásny doklad toho, ako v maďarčine naozaj odpadaly slovenské sufixy, máme v novohradskom názve *Sudice*, maď. *Szügy*. Názov *Sudice* je utvorený od osobného mena *Suda* alebo *Sud*, stpoľské *Sąd*, stčeské *Suda* (Miklosich o. c. 105, č. 392). Neexistovalo meno **Suď*; nemohli teda Maďari takéto meno prevziať. Mäkkosť nastala pri pridaní sufixu *-ici*, resp. *-ice*; vtedy skrslo *Suďice* s palatálnym *ď*. Maďari prevzali názov, keď v slovenčine bol tvar na *-ice*; tento sufix odsuli, ale palatálne *ď* prevzali. Toto je úplne klasický príklad. Je ich viac. Uvedieme ich inde.

Takáto teda bývala cesta pri prejímaní staroslovenských názvov do maďarčiny. Uvádzame to, aby nám názov *Bártfa* bol jasnejší. Slovom, tento maďarský názov pochodí zo slovenského odpadnutím slovenských sufixov, po ktorých ostalo len *Bard-*.

Nie je tu teda základom nijaké meno *Bard, Bárd* (o takýchto viď MESz. I, 289—290, 302), ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Maďari k základu pridali ešte *-fa*, t. j. ‚ves'. Tvorenie názvov na *-fa, -falva, -falu, -lak* atď. býva v tých krajoch, ktoré pôvodne boly osídlené Slovanmi. Nimi sa nahrádzajú slovanské posesívne sufixy *-ov, -j, -in, -ici*. (Ukázal to Elemér Moór v knižke *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, Segedín 1936, str. 220—222.) Názvy tohto typu nebývajú na Alföldе (Moór ib.). Moór hovorí, že celá maďarská ľudová kultúra je ovplyvnená Slovanmi a Nemcami a že teda aj zmenu starého spôsobu dávania miestnych názvov treba pripísať slovanskému, resp. nemeckému kultúrnemu vplyvu. Tu sa týmto nebudeme podrobnejšie zaoberať. Bolo treba len poukázať na tento typ maďarských názvov, aby sme mali jasno pri tvare *Bártfa*. Slovom, niet tu nič zvláštneho.

Treba nám ešte uviesť, že forma *Bardĕj-* je známa aj inde. V poľštine máme názov *Bardzieja;* Kozierowski (Badania I, 11) uvádza takto: *Martin. Bardzeya* z r. 1400 a hovorí, že popri os. mene *Barda* bolo aj toto meno; k *Barda* je miestny názov *Bardzina* a akiste aj *Bardowski*, k *Bardan* je *Bardanowski* (ib.). Teda aj v poľ. je známe utvorenie tým istým sufixom ako v našom slovenskom názve.

Uveďme si ten istý základ v miestnych názvoch v srbch.: *Barda* (okr. St. Pazova), *Bardaci, Bardača, Bardenić, Bardići, Bardovce* (Arandjelović, *Imenik-Registar naseljenih mesta kraljevine Jugoslavije* I, 28).

Máme tu teda všade odvodeniny k osobnému menu *Barda*. Inou obmenou tohto mena bolo *Bardĕj* alebo *Bardĕja*, resp. oba tvary; najčastejšie sú takéto útvary na *-ĕj*. Miestny názov k tomuto osobnému menu sa utvoril sufixom *-ov*. Tak vznikol *Bardejov*. Takto utvorených názvov máme na Slovensku niekoľko: *Trebejov* (okr. Košice), *Korejovce* (okr. Stropkov), *Lopej* (okr. Brezno), *Malejov* (okr. Skalica), *Petejovce* (okr. Stropkov), *Repejov* (okr. Medzilaborce), pôvodne aj *Čelej-* (viď vyššie). Zaujímavé je, že sú zväčša na východnom Slovensku. To len podporuje náš výklad.

U iných Slovanov bývajú, pravdaže, tiež takéto mená: poľ. *Radziejewo, Radziejewice* (Miklosich o. c. 169), *Uniejów*, čes. *Uněјovice* (ib. 183), poľ. *Sędziejowice*, čes. *Suděјov* (ib. 180),

poľ. *Czerniejów* (ib. 187), čes. *Budějovice*, poľ. *Bożejewice* (Kozierowski, Badania I, 62).

Čítavame, že forma *Bardejov* je neznáma. Mnohé listiny z Bardejova alebo o ňom a pod. vydal V. Chaloupecký v edícii *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava—Praha 1937. Tu nájdeme hockoľko tvarov s *-e-*: gen. sing. *Bardieiowa* 7. okt. 1441 (ib. str. 12, č. 10), pod. aj str. 14, č. 11 (r. 1441), str. 26, č. 24 (r. 1447), *Bardyegowa* asi polovica XV. stor. (ib. 46, č. 44), *města Bardyeiowskeho* pol. XV. stor. (48, č. 46), *Bardiegew* pol. XV. stor. (50, č. 49), *Bardiegowa* pol. XV. stor. (50, č. 50) atď.; príkladov je viac.

So stratou intervokalického *-j-*: *z Bardieowa, Bardyeowanyow* 9. nov. 1455 (79, č. 90 v tom istom liste), *Bardyeowskemu* 12. dec. 1445 (81, č. 93, pôvodca ako pri predošlom), *Bardyeowskeho* 4. jan. 1456 (85, č. 97, iný pôvodca). Prvé dva sú v liste Klimenta z Vojtešíc; tento píše však aj *Bardyegowa* 19. jan. 1456 (88, č. 99).

Máme doklady aj na tvar *Bardi(j)ov*: *Bardiowa* pol. XV. stor. (45, č. 42), *Bardyowa* 9. apr. 1455 (69, č. 77), *Bardiowcy* koniec XV. alebo začiatok XVI. stor. (171, č. 206).

Je doklad aj na tvar *Bardujov:* gen. sing. *Barduyowa* asi pol. XV. stor. (47, č. 45), *Barduyowyane* 4. júna 1455 (71, č. 79).

Máme tu teda tri formy: *Bardejov, Bardijov* a ojedinelú *Bardujov*. Okrem toho sú ešte *Bardeov, Bardiov*.

Zaujíma nás, aký je pomer medzi nimi. Mnohí si myslia, že číročistou slovenskou formou je Bardiov. Ako vznikla táto forma? Mesto toto je na východnom Slovensku. Tu za psl. **ě* býva *i*: *vira, dzifka, hľip, mľiko, bili* ‚biely', *upisc* ‚upiecť' ap. Tu má svoj pôvod *-i-* v uvedenej forme nášho mesta. Formy bez *-j-* sú nárečové, ako je napr. slovenské *piavica* miesto *pijavica*, čes. *moich* m. *mojich*, *napoím* m. *napojím* (Gebauer, Hist. ml. j. č. I, 435).

Bardi(j)ov vzniklo teda z *Bardějov*, resp. *Bardejov*, a je dialektickou formou oproti tvaru podľa systému spisovného jazyka, ktorým môže byť len *Bardejov*.

Veľmi pekne ukazujú na správnosť tvaru na *-ejov* iné slovenské názvy s tým istým zakončením, ako *Trebejov* atď.

Úradné názvoslovie má sa pridržať systému spisovného jazyka. Zväčša sa ho aj pridŕža. Pri niektorých názvoch sa ho

dakedy držať nemôže, lebo sa nepozná pôvod mena a ani v príponách niet dostatočne jasných opôr podľa iných prípadov. Keď teda píšeme *Trebejov, Malejov, Repejov* ap., bolo by treba písať aj *Bardejov*.

Iste nikto nebude žiadať písať *Podrac* miesto *Podhradie* (Spišské), *Kojecice* m. *Kojatice, Viceš* m. *Víťaž* (k *víťaz*), na strednom Slovensku *Bobroveček* m. *Bobrovček, Gáloveny* m. *Gálovany*, na západe *Budacín* m. *Budatín, Maţacki* m. *Malacky* atď. Všetky tieto a mnohé iné názvy z najrôznejších končín Slovenska sa musia prispôsobiť systému spisovnej slovenčiny, v ktorej niet zmeny *ě > i atď.

Pôvod mena *Bardejov* nebol mnohým a mnohým jasný. Neuvedomovali si jeho systémovú súvislosť s inými názvami. Veľmi tu zastiera jasný obraz napísanie *Bardiov*. Nelingvista sa nevie tu hneď orientovať, nevie, s ktorým názvom by mohol uviesť do súvislosti zakončenie *-iov*, ktoré je — kým nepoznáme jeho vývin — temné a nejasné. Po uvedomení si složenia a vývinu celého názvu každému musí byť jasné, čo je tu správne a čo nie.

Slovom, forma *Bardejov* je spisovná; je v súhlase so systémom spisovnej slovenčiny. Forma *Bardi(j)ov* je dialektická. Je, pravdaže, rozšírená po Slovensku, pretože *Bardejov* bol voľakedy veľmi dôležitým mestom. Nikoho, pravda, nemožno nútiť, aby si doma alebo v súkromnej spoločnosti nehovoril *Bardiof* alebo aj *Bardioư*, ako v tomto prostredí nemožno nikomu predpisovať, aby nehovoril dialektom svojej rodnej dediny. V úradnom styku, v úradných spisoch a všade tam, kde sa vyžaduje upotrebovať spisovný jazyk, treba zachovávať aj pri tomto názve spisovnú formu, resp. tvar, správny podľa ducha spisovného jazyka.

Zora Jesenská:

PÍSANIE RUSKÝCH KRSTNÝCH MIEN V SLOVENSKOM PREKLADE.

Jedným z problémov, na aké naráža prekladateľ krásnej literatúry, sú krstné mená osôb. Zdalo by sa, že tu nieto nijakých ťažkostí: treba prosto prepísať. Ale nie je to tak. Predstavte si napríklad primitívnych vrchovcov z nejakého Ramu-

zovho románu v slovenskom preklade s pôvodnými francúzskymi menami: Jean, Antoine, Joseph, Thérèse a podobné. Bolo by to rušivé a teda umelecky chybné. Preto Ramuzov prekladateľ J. Felix urobil dobre, keď porobil z nich Jánov, Antonov, Jozefov a Terezky a v pôvodnom znení nechával len mená u nás menej rozšírené, ktoré dávajú potom dielu lokálnu farbu. (V románe Vrch hrôzy napríklad ostalo meno *Moris*; poslovenčené na *Mórica* nebolo by veľmi vhodné, keďže nie je u nás ako kresťanské krstné meno rozšírené.) No v diele, kde by išlo, povedzme, o postavy z veľkosvetskej spoločnosti parížskej, môže ostať *Jean* Jeanom, ba i lepšie je, keď ním ostane. Niekedy poslovenčenie mena by bolo vonkoncom chybné, až smiešne; sotva si možno predstaviť, že by sa stal z *dona Juana* don Ján. I M. Rázusová-Martáková celkom oprávnene nechala v Hernanim Carlosovi španielsky tvar jeho mena, hoci je vo forme *Karol* u nás dobre známe. Teda, ako vidno, i krstné mená osôb sú vecou, kde prekladateľ môže a musí ukázať vkus a dôvtip. No, pravda, musí byť pri tom i akási dôslednosť: alebo ostanú všetky mená v pôvodnom znení, alebo sa z nich poslovenčia tie, čo sú u nás rozšírené.

Táto, zdalo by sa, prirodzená zásada nedodŕža sa u nás pri prekladoch z ruštiny, kde je všetko ešte komplikované problémom: ako prepisovať azbuku do latinky, o riešenie ktorého sme sa ešte ani nepokúsili. Niektorí prekladatelia prepisujú mená tak, že za literu azbuky položia literu latinky, pričom robia galibu ruské dvojhlásky, prepisované raz tak, raz inak, celkom podľa vôle prekladateľa, lebo na to dosiaľ niet nijakého pravidla. Iní prepisujú mená podľa skutočnej výslovnosti. No zmätok je taký dôkladný, že niekedy ten istý prekladateľ jedno meno napíše podľa výslovnosti, druhé nie, prípadne jedno meno celkom nechá v ruskom tvare a druhé poslovenčí, t. j. napíše ho tak, ako je známe u nás. Ba sú prípady, keď to isté meno v tom istom diele raz je poslovenčené, raz nechané v pôvodnom znení, raz prepísané foneticky, raz nie. Napríklad v románe Ilfa-Petrova Dvanásť stoličiek (preložila Hana Ruppeldtová) je dvojica mien *Štefan-Sťopa*. Ide o toho istého človeka, ale kto nevie po rusky, sotva uhádne, že *Sťopa* je v súvise so slovom *Štefan*. Logické by bolo alebo zachovať pôvodnú dvojicu *Stepan-Sťopa*, alebo keď už poslovenčiť, tak potom oboje: *Štefan-Števo*.

Je hodne nedôsledností, plynúcich z nerozriešených problé-

mov i vtedy, keď ide o písanie mien nepreložených; badať i vplyv nemeckého a českého pravopisu, ktoré u nás nemajú odôvodnenia. V už spomenutých Dvanástich stoličkách nájdeme Vasja miesto *Vasia*, Grigorjevič miesto *Grigorievič*, Skrjabin miesto *Skriabin*, Pjatigorsk miesto *Piatigorsk* (v staršej literatúre nájsť niekedy ruské vlastné mená tohto typu s poslovenčenou prvou časťou: Pätigorsk, ale myslím, že takéto poslovenčovanie je zbytočné a že lepšie písať *Piatigorsk*, lebo je to najbližšie skutočnej ruskej výslovnosti). Nájdeme tam i Vorobjaninov miesto *Vorobianinov* a Petuchová, hoci ruská výslovnosť je celkom jasne *Pietuchová*. Podobne v preklade Úšustu od Gončarova (tá istá prekladateľka) je celkom neodôvodnené písanie Borjuška miesto *Boriuška*, ako treba písať podľa systému slovenského pravopisu.

Príklady dosiaľ uvedené, aké nájdeme aj u iných prekladateľov (prax dennej tlače ani nespomínam!), zväčša sú také, že i pri dnešnom nevykryštalizovanom stave prepisovania ruských vlastných mien bolo im možno vyhnúť. Ale nedôslednosť, neistotu vidno u nás v tejto veci aj u dobrých prekladateľov, a zato iste bolo by na čase, aby sa táto otázka raz riešila definitívne a jasne.

Najprv dôkaz, ako sa trápia s ruskými krstnými menami slovenskí prekladatelia. Z Dvanástich stoličiek ešte uvádzam: ruský *Ipolit* ostal Ipolitom, nepremenil sa na *Hipolyta*, ale z ruského *Jakova* sa stal *Jakub*. Iné krstné meno písané je raz *Elena*, druhý raz *Jelena*, keď za ním onedlho nasleduje hypokoristické *Jeločka*. Meno Kóľa je písané s dlhým *ó*, ale na tej istej strane je Koľka s krátkym *o*. (Ruština nemá označené dĺžky, ale jej mocný prízvuk zneje slovenskému uchu v niektorých slovách ako dĺžka a prepisujeme ho dlhými hláskami.) V sbierke noviel Siréne od Čechova (preložili R. Klačko a M. Gacek) je *Štefan*, ale popri ňom Alexej *Stepanovič*. Dôslednosť by žiadala: *Stepan* a *Stepanovič*, alebo *Štefan* a *Štefanovič*. Niektoré krstné mená sú celkom poslovenčené, napríklad Gregor (rusky *Grigorij*), *Peter* (rusky sa píše *Petr*, vyslovuje *Piotr*), *Jakub* (rusky *Jakov*), *Cyril* (rusky *Kiril*). Ale popritom ostali v ruskom tvare *Maria* (s krátkym *a*), *Osip* (slovensky *Jozef*) a viac iných. Písané je *Fedor* a *Fedorovič* ako i po rusky, lež skutočná výslovnosť je *Fiodor Fiodorovič*, no popritom *Aľoša* podľa skutočnej výslovnosti, hoci sa rusky píše *Aleša*; teda raz sa prekladatelia pri-

držali grafického prepisu, raz výslovnosti — fonetiky. Ešte výraznejšie táto nedôslednosť vystúpila v inom prípade: Anna Semenovna, ale Ľudmila Semjonovna. Skutočná výslovnosť je s dvojhláskou, ktorú v slovenčine treba prepisovať *io*, teda *Semionovna*. Na jednom mieste je správne podľa nášho pravopisu *Gurievna*, na inom vplyvom cudzích pravopisných systémov Gurjevič.

Veľmi zaujímavým pokusom je poslovenčovanie ruských krstných mien v preklade Obce Stepančikova od Dostojevského (preložil R. Klačko). Prekladateľ pri svedomitej práci iste dobre si uvedomil ťažkosti s ruskými menami a pokúsil sa byť dôsledným, a to tak, že ich poslovenčoval, ako sa len dalo. V mužských menách namiesto ruského koncového *-a* píše slovenské *-o*: Archipko (rusky *Archipka*), Miťuško (rusky *Míťeňka*, s mocným prízvukom na prvej slabike), Iľuško (rusky *Iliuška*), Sergejko (ruské meno *Sergiej* v láskavom oslovení zneje *Serioža*, píše sa *Sereža*) atď. Ale ani jemu nepodarilo sa dôjsť takto k dôslednosti: hlavný hrdina ostal, ako v ruštine, *Foma Fomič*, hoci mal byť podľa poslovenčovania ostatných Fomo Fomič, ba vlastne Tomáš Tomášovič; keďže sa *Grigorij* stal *Gregorom*, *Marfa Martou* a *Pavlik Paľkom*, i *Foma* mal byť *Tomášom*. Podobne ruské *Káťka* premenil prekladateľ na slovenské *Katka*, ale Káťa ostala Káťou, lebo *Kata* sa iste nezdalo prekladateľovi dosť súce na láskavé oslovenie dámy zo spoločnosti. Ruské mäkké zakončenie *-eňka* prepisoval prekladateľ tvrdo (Nástenka, Sášenka, hoci po rusky sa hovorí *Násteňka*, *Sášeňka*), *Nastasia Jevgrafovna* je písaná ako Nastázia Eugrafovna, teda vidno vedomú snahu priblížiť mená čo najviacej slovenským tvarom a výslovnosti. No čo ako sa prekladateľ usiloval byť dôsledným, nepodarilo sa mu to, lebo niektoré krstné mená sa poslovenčeniu vzpierajú (ako spomínaný *Foma* a *Káťa*, nehovoriac o *Ivanovi*).

Typickým prípadom zmätku v písaní ruských krstných mien je napríklad ruské meno *Semen* (vyslovuje sa *Semion*), ktoré môžete v slovenských textoch nájsť prepísané na pätoraký spôsob: Semen, Semjon, Semion, Simeon, Šimon. Iný typický prípad: Kultúra, r. XIII, č. 11—12, má vo vetách zrovna po sebe nasledujúcich písané Fedorovič a Fjodor. Po rusky sa píšu obidva tvary s *e* a vyslovujú s *jo*.

Uvedené príklady, ktoré by bolo možno hodne rozmnožiť, sú dôkazom, že túto otázku treba riešiť, aby sa nemusel trápiť

prekladateľ s každým menom osebe, žeby boly nejaké smernice, ako len možno dôsledné.

Je niekoľko možností riešenia; rozoberieme si ich po poriadku.

1. Poslovenčovať všetky krstné mená u nás rozšírené, v pôvodnom znení nechať len u nás neznáme, ako *Dmitrij*, *Sergiej*, *Alexiej* a iné. Proti tomuto je niekoľko dôvodov. Po prvé veľmi by sme porušili ruský charakter prostredia, lebo prichodilo by písať napr. Ján Jánovič miesto *Ivan Ivanovič*, ak by sme chceli túto zásadu uplatňovať dôsledne. Vzpiera sa tomu i ruská obyčaj užívať okrem krstného mena i „ótčestvo", t. j. meno otcovo. V ňom by slovenské tvary znely čudne a násilne. Charakteristické je, že i pri dnešnom stave prekladatelia i tie mená, čo inak poslovenčili, nechali v „ótčestve" v ruskom tvare, ako napr. spomínanú dvojicu *Štefan* a *Stepanovič*. *Juraj* miesto Jurij sa ešte ako-tak znesie, ale Jurajovič miesto *Jurievič* bolo by násilné. (Podľa tejto zásady museli by sme napr. Lermontova menovať Michal Jurajovič, a nie *Michail Jurievič;* ruský charakter mena bol by celkom porušený.) I Klačkov pokus ukazuje, že túto zásadu nemožno dodržať dôsledne.

2. Poslovenčiť len niektoré mená, ostatné nechať ruské i vtedy, keď ich slovenský tvar je u nás rozšírený, známy. Touto zásadou sa prakticky správame dnes a k akej voľnosti a zmätku to vedie, ukázali sme vyššie. Táto zásada, ktorá by sa dala vyjadriť vetou: rob každý, ako chceš — je vlastne bez systému.

3. Nechávať ruské mená všetky bez rozdielu v ich pôvodnom tvare bez ohľadu na to, či sú u nás známe a či nie, i bez ohľadu na to, nakoľko sú odchodné od slovenských tvarov tých istých mien. (Tohto sa, ako viem, držia aj niektoré iné národy, napríklad Nemci a Česi.) Toto riešenie je prosté, jasné a možno ho dodržať dôsledne, preto mohli by sme ho prijať.

No i tak, ak ho prijmeme, treba ešte rozhodnúť, či pri písaní ruských mien v slovenčine treba sa správať: ruským písaním a či ruskou výslovnosťou. Ide tu najmä o prízvučné ruské *e*, ktoré sa v niektorých prípadoch vyslovuje ako *jo*, prípadne *'o* so zmäkčenou predchádzajúcou spoluhláskou, a o označovanie, respektíve neoznačovanie dĺžok. Ak sa budeme pridržať ruského písania, zavedieme zbytočne nesprávnu výslovnosť; ak napíšeme *Aleša*, nik, kto nevie po rusky, neprečíta to správne *Aľoša*.

Neprichodilo by potom ani označovať dížky, veď ruština ich označené nemá, a jednako sa väčšmi priblížime skutočnej ruskej výslovnosti, keď mocný ruský prízvuk nahradíme dížkou, napríklad v menách Míťa, Kóľa, Káťa a inde. Ťažkosti by robilo v tomto prípade krstné meno *Peter*, ktoré Rusi píšu *Petr*, ale vyslovujú *Piotr*; ak ho napíšeme *Petr*, bude ho čítať každý Slovák tiež *Petr*, a to nebude dobre ani po slovensky, ani po rusky. Ale ak len toto jedno meno hláskoslovne prispôsobíme slovenčine a prepíšeme ho *Peter*, zásada je porušená — a prečo potom nepremeniť napríklad aj Katerina na *Katarína*? Lenže ak urobíme z Kateriny Katarínu, nemôžeme už urobiť z nej Káťu; kde by sa vzalo z *Kataríny* mäkké *ť*? Je len Kata. (A môžete si predstaviť, že by napríklad jemnú veľkosvetskú slečnu Katerinu Ivanovnu z Bratov Karamazovcov nazývali v spoločnosti *Katou*? Ani menej pánskej Káti Kabanovej z Ostrovského Búrky nepristalo by naše tvrdé Kata, veď i my na láskavé oslovenie upotrebujeme hypokoristickú formu *Katka*.) Ako vidno, porušenie pravidla v jednom prípade za sebou ťahá prípady iné a vedie zas k novým komplikáciám.

Preto navrhujem pri prepise ruských krstných mien držať sa dôsledne popri ruských tvaroch i skutočnej ruskej výslovnosti, pokiaľ ju naším pravopisom možno zachytiť. Je to riešenie najlogickejšie a najprostejšie a razom by sme ním odstránili dnešné „i tak sa môže, i tak sa môže". Nepísali by sme v budúcnosti raz *Peter* (napríklad v Siréne) a raz *Piotr* (napríklad v časopise Slovenský rozhlas), raz *Fedor* (napríklad v Dvanástich stoličkách) a raz *Fjodor* (napríklad v Kultúre), raz *Semen* a raz *Semion* (oboje v Siréne). Ostatne pri tomto riešení akési pochybnosti mohly by byť len pri menách Piotr a Fiodor, ktoré by sa uzákonily tak, ako ich vidíme napísané menej často. Ale keď sa nikto nečuduje, že Srb je *Petar*, Francúz *Pierre*, Španiel *Pedro*, prečo by sme sa mali brániť tomu, aby Rus bol *Piotr*, keď ho tak nazývajú všetci Rusi? A keď nám nezavadzia *Teodor*, prečo by zavadzal *Fiodor?* Poznamenávam, že v západných rečiach prepisujú ruské mená tiež podľa výslovnosti, ak ich *nepreložia*; napríklad Nemci píšu *Pjotr*, *Fjodor*. Česi túto otázku nemajú vyriešenú a v češtine nájdete asi rovnako často písanie Petr i Pjotr, Fedor i Fjodor.

Osobitné ťažkosti sú s menom *Ilia*, kde v ruštine je za *l* znak mäkkosti a potom dvojhláska *ja*. Vysloví sa *Iľja*. V slo-

venčine som ho síce ešte nevidela preložené na *Eliáša* (Ilia je *Eliáš*), ale zato prepísané i štvorako: *Ilia, Ilja, Ilija* a v preklade Obce Stepančikovo v hypokoristickom tvare *Ilʼuško*. Keďže v ruštine za mäkkým ľ počuť celkom jasné *j*, navrhujem uzákoniť písanie s dvojhláskou, ruskej výslovnosti najbližšie, teda *Ilia, Iliuška,* a v „ótčestve" *Iljič*.

Ruské dvojhlásky, pravda, treba prepisovať slovenskými dvojhláskami *ia, iu*; ak nasledujú za spoluhláskami *d, t, l, n*, treba ich zmäkčiť a písať za nimi obyčajné *a, u*, teda *Sofia* (nie Sofja), *Boriuška* (nie Borjuška), *Maria* (nie Marja), *Soňa* (nie Sonja), *Kóľa* (nie Kolja), *Tatiana* (nie Tatjana). Tvary, uvedené v zátvorkách, nájdeme niekedy aj v slovenskom texte prepísané podľa nemeckého alebo českého pravopisu!

Je ešte otázka, ako písať bývalé ruské dvojhláskové *jať*, ktoré je v novom, porevolučnom ruskom pravopise zrušené. Ešte sme sa ju ani nepokúsili riešiť; Česi na jeho prepísanie majú veľmi vhodné *ě*. V krstných menách vyskytuje sa dosť často, napr.: Matviej, Sergiej, Alexiej. Takto napísané mená tohto typu našla som v prekladoch M. Gacka, uverejnených v Slovenských pohľadoch za redaktorstva Štefana Krčméryho, napríklad v preklade listu A. Čechova: Ctený Alexiej Sergiejevič! (SP, 1930, str. 686). No oveľa zaužívanejšie je písanie *Matvej**, *Alexej, Sergej*. Ruskej výslovnosti je bližšie písanie s dvojhláskou. Ruské prízvučné *e* tam, kde sa vysloví ako *jo*, najsprávnejšie bude prepisovať ako dvojhlásku *io*, po spoluhláskach *d, t, l, n* ako *o*, pravda, s predchádzajúcou mäkkou spoluhláskou, teda *Fiodor* (nie Fjodor), *Semion* (nie Semjon), *Aľoša* (nie Aljoša).

Takto by sme najprostejšie a najdôslednejšie riešili problém, ako písať ruské krstné mená v slovenčine. Pochybnosti mohly by byť už len o tom, v ktorých menách označovať dĺžku, ale tu by sme sa mohli oprieť o úzus, v tejto veci dosť ustálený: dĺžku označujeme zväčša v dvojslabičných hypokoristických tvaroch krstných mien, ako Míľa, Kóľa, Káťa a podobné. Rozumie sa, že dôslednosť žiada potom písať aj odvodeniny s dlhými hláskami, teda Kóľka, Kólečka, Míteňka, Káteňka.

Poznamenávam ešte, že takto by sme sa pri prepise mien z azbuky do latinky a nášho pravopisného systému správali podľa t e j i s t e j z á s a d y, podľa ktorej prepisujú mená

* Je známe aj priezvisko *Matvej* z východného Slovenska. — *Red.*

Rusi z latinky do azbuky; aj Rusi píšu cudzie mená tak, ako ich vysloví Rus, ktorý ovláda patričnú reč.

Pravda, otázka písania krstných mien je len časťou otázky, podľa akých zásad písať ruštinu, keď ju píšeme latinkou. Ak môj článok aspoň pohne touto vecou, ktorej si nikto nevšíma a ktorú každý, kto na ňu v praxi naďabí, musí riešiť vždy znova a na vlastnú päsť, budem celkom spokojná. Svoj návrh predkladám ako výsledok rozmýšľania prekladateľa, ktorý sa tiež s týmto musel trápiť, hoci takéto otázky riešiť nemalo by byť jeho starosťou.

Štefan Peciar:

EŠTE RAZ: SLOVENSKÉ SPISOVNÉ *Ä* NIE JE FONÉMA.

Po mojej prednáške, ktorú som uverejnil v SR IX, str. 33 n., vyskytlo sa v debate na danú tému niekoľko námietok proti môjmu náhľadu. Chcem k nim zaujať správne stanovisko. Jednotlivé námietky nereprodukujem doslova, keďže neviem stenografovať, ale presne podávam ich smysel. Pre stručnosť sám formulujem námietky ostrejšie, než boly vyslovené. Preto ani neuvádzam mená jednotlivých debatérov. Námietky som sostavil v poradí podľa toho, ktorej akú vážnosť pripisujem. Úplne bokom som ponechal tézy z debaty, ktoré sa priamo netýkaly danej témy.

Námietky:

I. Ak pripustíme, že *ä* nie je samostatná fonéma, treba vysvetliť dve veci: 1. prečo sú niektoré spoluhlásky palatalizované len pred *ä*, a nie pred ostatnými (aspoň prednými) samohláskami a 2. aké sú kritériá pre diachronický vývoj?

Paralela k_1 i_1/k_2 x_2—m_1 $ä/m_2$ x_2[1], s ktorou sa operuje pri dôkaze, nie je totiž presná. Kým po k_1 nasleduje vždy iná fonéma než po k_2, tvrdí sa o m_1 opak, keď sa *ä* pokladá za kombinatórny variant fonémy x_2.

II. Výslovnosť zadného *a* v slovenských nárečiach, ktoré majú *ä*, pochopíme vo fonologickom systéme len vtedy, ak pripustíme, že *ä* je samostatná fonéma.

III. Nie je možné, aby napr. v protiklade *-m'ä-* — *-me-* bolo kombinatórnym variantom *m'* aj *ä*. Jedno musí byť fonémou.

Palatalizované *b'*, *p'*, *m'* ... atď. nie sú však samostatnými fonémami, lebo sa vyskytujú len pred *ä*. Musí teda byť fonémou samohláska *ä*.

IV. Samohláska *ä* je v slovenčine fonémou, ak sa uznávajú definície Jakobsonove a Trubeckého, podľa ktorých treba nájsť tri dvojice, no prinajmenej jednu dvojicu slov, ktoré by potvrdzovaly, že príslušná hláska má schopnosť rozlišovať slová.

[1] Porov. SR IX, str. 38—39.

A samohláska *ä* môže v slovenčine diferencovať významy. Istý rečník použil v istej funkcii výraz *„vy kätolíci"* miesto *katolíci*.

V. Fonologické zaťaženie fonémy nie je rozhodujúce pre jej existenciu. Práve tak nie je rozhodujúce množstvo, prípadne aj úplný nedostatok takých slovných dvojíc, ktoré by nám potvrdily protiklad dvoch foném.

Aby nevzniklo nedorozumenie: Než začnem odpovedať na jednotlivé námietky, treba mi konštatovať, že sa ani vo svojej prednáške, uverejnenej v SR, ani v nasledujúcich svojich vývodoch vôbec *nedotýkam* otázky *ä* v dolnooravských a v niektorých gemerských nárečiach, kde *ä*, vyskytujúce sa v širokom rozsahu (nielen po *p'*, *b'*, *m'*, *v'*, *k'*, *g'*, *χ'*), ako sa zdá — je samostatnou fonémou. Mne tu ide len o spisovný jazyk a jeho pravopis a o nárečia, ktoré boly vzaté za základ spisovnej slovenčiny a v ktorých sa vyslovuje *ä* iba po *p'*, *b'*, *m'*, *v'*, *k'*, *g'*, *χ'*.

1. Je pravda, že paralela $k_1\ i_1/k_2\ x_2$—$m_1\ ä/m_2\ x_2$ nie je presná a pre toho, kto chápe jazyk iba úzkostlivo synchronicky, nie je azda prijateľná. Pretože však, ako som ukázal v III. časti svojej štúdie, mnoho faktov nasvedčuje tomu, že *ä* je kombinatórny variant fonémy *e*, musíme si položiť otázku, ako vysvetliť súčasný systém slovenských krátkych samohlások a v ňom predovšetkým pomer *ä* a *e*. V tretej námietke je postavená alternatíva, že v protiklade *-m'ä-* — *-me-* musí byť fonémou alebo *m'*, alebo *ä*; obidvoje vraj nemôže byť kombinatórnym variantom. Táto alternatíva, ktorá je postavená kategoricky a bez dôkazov, zdá sa so stanoviska úzko synchronického, aspoň na prvý pohľad, správna. Pozrime však na vec diachronicky.

O tom, že v starších štádiách slovenčiny jestvovala tzv. korelácia mäkkosti aj pri perniciach, myslím, nikto nepochybuje. Ale korelácia mäkkosti pri perniciach v slovenčine zanikla a ako pozostatok po nej zachovaly sa v niektorých stredoslovenských a východoslovenských nárečiach palatalizované pernice pred *ä* ako kombinatórne varianty perníc *p*, *b* atď. Tieto varianty nemožno pokladať za samostatné fonémy, lebo sa vyskytujú len v polohe pred *ä*, ako sa o tom hovorí v druhej čiastke III. námietky. Pravdaže, ten, kto túto námietku vyslovil, asi si neuvedomil, že ona platí aj obrátene: *ä* nie je samostatná fonéma, lebo sa vyskytuje len po istých palatalizovaných spoluhláskach. Ale tejto námietke, ako uvidíme ďalej, nemožno priznať všeobecnú platnosť.

Zo súčasného vývoja slovenských nárečí však vidieť, že tieto palatalizované spoluhlásky zanikajú aj ako kombinatórne va-

rianty, čo má nevyhnutne za následok aj zánik *ä*.[2] Môžeme hovoriť o zánikovom štádiu aj pri výslovnosti palatalizovaných spoluhlások *p'*, *b'*, *m'*, *v'*, *k'*, *g'*, *z'*, aj pri výslovnosti *ä*. Na tieto moje vývody mi bolo povedané, že s hľadiska synchronického v jazyku ani nič nezaniká, ani nevzniká. To je síce zdanlivo dôvtipná poznámka, ale ak ňou má byť vystihnutý výkvet synchronickej metódy, potom je táto metóda na nesprávnej ceste. Lebo zdravý rozum nám hovorí, že jazyk sa vyvíja čiže mení, t. j. niečo v ňom zaniká a niečo iného vzniká. Zanedbávať tieto fakty znamená skresľovať jazykovú skutočnosť a ihrať sa s abstrakciami. Zachytiť a vystihnúť vznikanie a zanikanie systémov v jazyku je, pravda, omnoho ťažšie než popis systému, ba často je nemožné pokročiť od popisu. Ale tam, kde je to predsa možné, vedecký pracovník musí pokladať správny popis iba za prvú svoju úlohu. Keď túto úlohu splní, bude hľadať príčiny a následky stavu, ktorý práve popísal.

V našom prípade však, t. j. pri otázke fonologickej hodnoty *ä* v slovenčine, nenájdeme, tuším, poslednú príčinu súčasného systémového stavu v systéme samom, ako ukazujú už rozdiely v náhľadoch, lež musíme sa obrátiť k jeho vzniku. Pretože v slovenských nárečiach máme doteraz zreteľné stopy po bývalej korelácii palatalizovanosti perníc iba pred *ä*, treba — aspoň pre stredoslovenské a východoslovenské nárečia — predpokladať, že sa ona korelácia zachovala pred *ä*, ktoré pôvodne bolo kombinatórnym variantom fonémy *a*, dlhšie, než pred ostatnými samohláskami.[3] Toto vôbec neprekvapuje, lebo podobný zjav, t. j. zachovanie korelácie palatálnosti pred širokými alebo pred zadnými fonémami a jej zrušenie pred fonémami prednými alebo úzkymi, vyskytuje sa aj v iných slovanských jazykoch, napr. v polabčine a v maloruštine.[4]

Ďalší vývoj v slovenčine mohol potom ísť niekoľkorakým

---

[2] Pretože je tu vzájomná závislosť, dá sa povedať aj naopak: Zánik výslovnosti *ä* má nevyhnutne za následok zaniknutie palatalizovanosti predchádzajúcich spoluhlások.

[3] Trochu ináč treba vykladať palatalizovanosť perníc pred *ö* v prievidzskom nárečí. (Porov. SR IX, str. 41.) O tejto otázke bude však treba napísať osobitnú štúdiu s porovnávacieho hľadiska.

[4] Porov. T. Lehr-Spławiński, *Gramatyka polabska*, Lwów 1929, str. 80—81 (o labiálach) a V. Vondrák, *Vgl. sl. Gr.*[2] I., str. 67—68 (o maloruštine).

smerom, čo aj potvrdzujú rozdiely medzi jednotlivými slovenskými nárečiami:

1. Korelácia palatalizovanosti perníc sa zachovala a *ä*, vyslovované bližšie k *a* než k *e*, zostalo kombinatórnym variantom samohlásky *a*.[5] Pretože však táto korelácia mala iba malé fonologické zaťaženie, bolo ľahko možné prefonologizovať ju neskôr na protiklady *p—pj*, *b—bj*, *m—mj*, *v—vj*, pričom v skupinách *pj*, *bj* ap. spoluhlásky *p*, *b* atď. boly už nepalatalizované ako v ostatných polohách. Po skupinách *pj*, *bj*, *mj*, *vj* stratila sa však výslovnosť *ä*, lebo tento kombinatórny variant *ä* sa nevyslovoval v daných nárečiach nikdy po *j*, lež iba po *p' b'*... atď.

Taký je dnešný stav v niektorých stredoslovenských nárečiach.[6]

2. Spontánnou zmenou výslovnosti hlásky *ä* smerom k *e* v niektorých nárečiach[7] bola daná nielen možnosť nehodnotiť už *ä* ako fonetický variant fonémy *a*, lež ako fonetický variant fonémy *e*, ale bola tým daná aj možnosť zrušiť koreláciu mäkkosti perníc, viazanú na *ä*. Palatalizované pernice se ešte síce stále vyslovovaly, ale boly už iba fonetickými variantmi nepalatálnych perníc v polohe pred *ä*, t. j. pred fonetickým variantom fonémy *e*. Neskôr splynuly oba spomenuté fonetické varianty (palatalizované pernice aj *ä*) so základnou výslovnosťou svojich foném, ako ukazuje dnešný stav väčšiny slovenských nárečí, ktoré už nemajú *ä*.

A tak v systéme niektorých stredoslovenských a východoslovenských nárečí, v ktorých sa doteraz vyslovuje *ä* — pravdaže, vždy s palatalizovanosťou predchádzajúcej spoluhlásky — treba túto výslovnosť vykladať iba ako pozostatok zo staršieho systému. Že takéto prípady v jazykoch jestvujú, to je, myslím, vec dostatočne známa.

Prečo v dnešnej slovenskej, povedzme, ortoepickej výslovnosti ani palatalizované spoluhlásky ani *ä* nemožno pokladať za samostatné fonémy, o tom som práve písal vo svojej spomenutej štúdii v SR. K dôvodom, ktoré som tam uviedol, pridávam ešte jeden, azda najvážnejší:

Každá samostatná fonéma má v jazyku svoju funkciu. S tohto stanoviska môžeme hovoriť o produktívnych

---

[5] Porov. k tomu dnešný stav v niektorých slovenských nárečiach u J. Stanislava, *Liptovské nárečia*, Turč. Sv. Martin 1932, str. 155, 158—9 a passim.

[6] Porov. J. Stanislav, o. c. str. 149, 160 a passim.

[7] Porov. J. Stanislav, o. c. str. 154—8.

a neproduktívnych fonémach práve tak, ako napr. hovoríme o produktívnych a neproduktívnych typoch v tvarosloví, v kmeňosloví alebo v syntaxi. Produktívne fonémy nielen rozlišujú významy, ale majú aj schopnosť tvoriť nové slová, ba utvárať nové vzory v tvarosloví. Pri slovenskom *ä* sme však nezistili ani jednu z týchto schopností. Dalo by sa teda hovoriť o neproduktívnej fonéme *ä*, keby nebolo dôkazov, že *ä* vôbec nie je samostatná fonéma, lež iba kombinatórny variant inej fonémy. Lebo to je osud všetkých neproduktívnych foném, že sa obyčajne najprv stanú kombinatórnymi variantmi iných foném, až s nimi konečne splynú. Tak treba chápať napr. tzv. jerové striednice v jednotlivých slovanských jazykoch. K tomuto poslednému štádiu dospelo už aj slovenské *ä*.

Týmito vývodmi som odpovedal na námietku I. a III. Paralela $k_1\ i_1/k_2\ x_2$—$m_1\ ä/m_2\ x_2$, z ktorej sme vyšli, je preto možná, lebo kombinatórny variant m_1, podmieňujúci existenciu kombinatórneho variantu *ä*, je zdedený z dávnejšieho systému, v ktorom bolo m_1 samostatnou fonémou, takže vtedy bola ona paralela, ktorá je dnes fonetikovi nepochybná, ale u fonologa vzbudzuje podozrenie, aj fonologicky zrejmá na prvý pohľad.

K II. námietke postačí azda povedať toľko, že o výslovnosti zadného *a* v slovenčine dalo by sa uvažovať len vtedy, keby takáto výslovnosť bola dokázaná. Doteraz ju však *nikto nedokázal* a pre minulé štádiá slovenčiny svedčí aspoň jedna vec proti jej existencii. Je to vývoj *k, g, z* pred *a* v slovenských nárečiach a vznik tvarov, ako *kemeň, keď'e, geť'e* ap. O tom hodlám však písať na inom mieste.

Prípadnú existenciu zadného *a* v dolnooravských a v niektorých gemerských nárečiach (porov. vyššie) nemožno pokladať za námietku proti nášmu náhľadu.

K námietkam IV. a V. Priznám sa, že nie sú mi presne známe ani Jakobsonove definície fonémy, ani staršie definície Trubeckého. Ale v *Grundzüge der Phonologie,* Praha 1938, str. 39, definuje Trubeckoj fonému ako najmenší nerozložiteľný člen distinktívneho (fonologického) protikladu. Pokladá teda distinktívnosť za rozhodujúcu vlastnosť fonémy.

Pri debate v súvislosti s touto otázkou vyslovil som túto tézu:

Distinktívnosť je vec jazykového povedomia. Ak nejaká fonéma je v danom jazykovom systéme foneticko-akusticky

tak vzdialená od ostatných foném, že zámena tejto fonémy s inou nie je v povedomí hovoriacich možná, to už postačí na uznanie jej existencie, i keby sme nenašli ani jedinú dvojicu slov, ktorá by onu foneticko-akustickú distinktívnosť potvrdzovala. Je otázka, či táto moja téza, ktorá bola jednomyseľne prijatá, nesvedčí sama proti mojim náhľadom o slovenskom *ä*. Odpoveď je: nie.

Už fakt, že výslovnosť *ä* v jednotlivých nárečiach pohybuje sa medzi $\frac{e}{ä}$, veľmi blízkym samohláske *e*, a $\frac{a}{ä}$ veľmi blízkym samohláske *a*[8], svedčí dostatočne, že slovenské *ä* nie je foneticko-akusticky tak vzdialené od foném *e* a *a*, žeby táto vzdialenosť sama postačila na distinktívnosť. Pre dávnejšie štádiá slovenských nárečí je artikulačná a akustická blízkosť *ä* k iným fonémam potvrdená tým, že vo výslovnosti *ä* po perniciach splynuly samohlásky rôzneho pôvodu, totiž striednice za psl. **e*, **ě*, **ę*, **'a*.[9]

V súvislosti s týmto mojím argumentom poukazovalo sa na to, že palatalizovanosť spoluhlások pred *ä* bola zachovaná azda práve preto, lebo *ä* je málo vzdialené od iných foném, takže bolo treba zdôrazniť jeho odlišnosť najmä od *a* a *e*. Toto by síce mohol byť výklad spomínaného faktu, ale iba vtedy, keby bolo nepochybné, že *ä* je samostatná fonéma.

A tak zostáva iba posledná možnosť: Ak sa nájde aspoň jedna presvedčujúca dvojica slov, ktorá by dokázala distinktívnu schopnosť samohlásky *ä* v spisovnej slovenčine, potom by bolo možné pokladať *ä* za samostatnú fonému, pravda, s nepatrným fonologickým zaťažením. Pritom však treba zdôrazniť, že také prípady fonologických protikladov, pri ktorých sa ťažko hľadajú distinktívne dvojice slov, sú pomerne veľmi zriedkavé. Ale pri otázke slovenského *ä* sme už videli, že z dvojíc, ktoré sú doteraz známe, ani jedna nie je presvedčujúca. To isté platí aj o dvojici *metiem* — *mätiem*, ktorá bola uvedená pri debate. Ide totiž o dvojicu umelú, ktorá sa v skutočnosti v živej reči nevyskytuje, keďže miesto archaizmu *miesť-metiem* užíva sa dnes v slovenčine složenina *zametať-zametám* alebo iné složeniny. Je možné, že jazyk opustil jednoduché sloveso *metiem*

---

[8] Porov. B. Hála, *Základy spisovné výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 99 n., najmä 114; J. Stanislav, o. c. str. 148 a passim.

[9] Porov. k tomu dialektické tvary *m'äd, v'äža, p'äna, pov'ädaŋ* a i. (J. Liška, SR IX, str. 53.)

preto, lebo by tu išlo o fonologickú, hoci nie úplnú homonymiu so slovesom *mätiem*.[10] (Porov. k tomu skutočné tvary z nárečia bánovského: *celí sa zmjetoụ, to ma zmjetlo,* nie *zmiatol, zmiatlo,* ako máme v spisovnej reči.)

Netreba sa ani príliš zmieňovať o príklade *katolíci—kätolíci.* V tomto prípade išlo o štylistickú deformáciu normálnej výslovnosti. A je predsa známa vec, že sa individuálne, štylistické alebo dialektické varianty môžu v rôznych štýloch reči využiť, pravda, nie na diferencovanie slovných významov, lež na vyvolanie istého *dojmu;* lebo dialektický tvar *kätolíci* znamená to isté, čo spisovné *katolíci,* kým o fonologicky protikladných dvojiciach, ako sú napr. *žila—žula, belieť—bolieť* ap. (porov. SR IX, str. 34—5), sa to rozhodne nedá tvrdiť. Ale tu postačí konštatovanie, že *kätolík* je dialektický výraz, ktorý sa vyskytuje napríklad v Turci.[11] A táto dialektická výslovnosť nemá predsa nič spoločného so systémom spisovného jazyka, o ktorý nám tu ide.

Takto by sa dalo postupovať pri všetkých náhodných umelých dvojiciach slov, ktoré na prvý pohľad svedčia, že *ä* je v slovenčine samostatná fonéma. Zmienim sa tu ešte o jednej: *mäť* (mnem) — *mať* (mám). Zaiste len veľmi málo Slovákov pozná etymologiu archaického tvaru *mäť.* Ale ani tí, ktorým je pôvod tohto slova známy, iste nikdy v reči nepoužívajú jednoduchý inf. *mäť* (napr. *„mäť" si ruky*), ale iba složeninu *omäť.* Nič na veci nemení, že tvar *mäť* je v abecednom sozname Pravidiel slovenského pravopisu. O jednu umelú dvojicu viac. Napokon treba konštatovať, že dvojica *mäť—mať,* keby nebola umelá, nie je dôkazom ani pre, ani proti, lebo po zistení, že *ä* je kombinatórny variant fonémy *e,* treba tu vidieť fonologický protiklad *e—a.*

Ešte malú opravu. Pretože moja „smelá" veta „Ani mne, ani nikomu inému sa nepodarilo ani nepodarí nájsť iné podobné dvojice" (porov. SR IX, str. 35), nad ktorou sa pozastavoval jeden z debatérov, ukázala sa trochu nepresná, končím opraveným znením tejto vety: Ani mne, ani nikomu inému sa nepodarilo ani nepodarí v spisovnej slovenčine alebo v tých slovenských nárečiach, ktoré boly vzaté za základ spisovnej reči, nájsť také slovné dvojice, ktoré by dokázaly, že spisovné slovenské *ä* je fonéma.

---

[10] *O fonologickej homonymii* porov. v SR IX, str. 36, pozn. 10.
[11] Porov. V. Vážný, *Nářečí slovenská,* Čs. vlastivěda III. Jazyk, str. 278.

Jozef Vavro:

K FUNKCII UKAZOVACÍCH ZÁMEN TYPU *TEN, TENTO.*

Pravidlá slk. pravopisu kážu užívať ukazovacie zámená *ten, tá, to* „iba v pôvodnom značení, teda len vtedy, keď na niečo naozaj ukazujeme". (Str. 109.) No úloha zámen typu *ten, tento,* ako je známe, nie je len doslovne ukazovacia. Nebude teda od veci pokúsiť sa o podrobnejší rozbor syntaktickej funkcie týchto „ukazovacích" zámen.

Zámeno *ten, tá, to* a zosilnené *tento, táto, toto* má popri ukazovacej mnoho iných funkcií. Stredný rod *to* (*toto*) má okrem syntaktických spojení, viažúcich ho s ostatnými zámenami tohto typu, aj niektoré osobitné väzby. Funkčné zaťaženie zosilneného zámena *tento, táto, toto* je oveľa menšie než funkčné zaťaženie zámen *ten, tá, to,* aj keď neodhliadneme od ich novších nesprávnych väzieb.

I. Úloha zámena *ten, tá, to* je rozmanitá:

1. Je ukazovacím zámenom v užšom smysle slova, napr. vo vete: Vidíš *tú* jedľu na *tom* vrchu? (úzus).

2. Bližšie *určuje*: *Ten* človek, s ktorým si priam hovoril, nie je zlý (úzus), *To* je, mamka, *to* je *ten, čo* ma vezme na jeseň (ľud. pieseň), Veď *ten* súzvuk práce, *ktorý* by zveľadil spoločný majetok..., chýbal ešte (Urban, Hmly 481), Odpoveďou mu je *tá* sladká rozkoš, *ktorá* prúdi žilami (Kuk. VI[3], 46), A Kúdeľanci podporujú *toho, kto* musí preč odísť (I[4], 18), mňa neoklame ani len Babka, viete, *ten s dlhými vlasmi* (Vaj. XVIII, 32).

3. *Je v perifrastických výrazoch:* „Ako by nechcela? I *toho s rožkami*..." (Kuk. VI[3], 36), *Tá s kosou* smrť' (úzus) a i.

4. *Zdôrazňuje* rozličným spôsobom v takýchto prípadoch: *Z toho srdca, z tej duše* mu to žičím (úzus), ... *z tej duše* pozdravujem vás![1] (Hviez. I[3], 212), — Ale ja *tú* hanbu neprežijem... (Urban, Hmly 295), „Tuto je Maťo Húska z Lehoty. Človek hodný — ale v jednačke sťa *ten* kremeň..." (Kuk. VI[3], 15), Dobre *to* posudzuje *ten* starý (Kuk. I[4], 200), Peniaze mu bez osohu trčia v kapse, ani si len *toho* dohánu nedožičí za ne (13), ... aby synček ... *v tom* cudzom svete ľahšie privykal

[1] Nie: *z celého* srdca, *z celej* duše!

(11), ...tenký zákviľ v nočnú tíšu, a *tie* kvety čo sa kníšu — (Hviez. VII, 80).

5. Dakedy býva zámeno vo význame osob. zámena: Čaká, že *ona* povie, ale *tá* nič (Kuk. VI[3], 81), A *tí*, sťa ním podstrelení cap-cap!.. zmizli (Hviez. VII, 88).

6. Osobitný význam má aj vo vetách, ako: Čo *ten* tu chce? — t. j. napr. človek (úzus), Čo *ten* tam toľko robí? Kde je *ten* (napr. sluha) toľko? (úzus), Kde je *tá* už toľko? (úzus).

7. Rozlišovaciu funkciu má v spojení typu *ten-ten* vo význame 'jeden-druhý' alebo '*ten-onen*': „*Ten* vždy 'čihí' a *ten* 'hota' —" (Hviezd. VII. 77), „Panny v tany —" *tá* tak. *Ten* na priek: „V cvale kone..." (Hviez. VII, 7), Hľadia so sladkou *tá, oná* s kyslou tvárou (Hviez. VII, 67).

8. *Nadväzovací* význam má v takýchto vetách: Perká tedy pohádzali: dievky s ňáder chvejnou rukou, chlapci — *tí, tí* zas s klobúkov (Hviez. VII, 80), Taký Dolník ... Čo *ten* teraz, keď nič nemá? (Urban, Hmly 481), Šibe okom na Boženu, čo *tá* na to (Kuk. I[4], 192), Dnes predvečerom jej ho zavezú na železnicu a *tá* ho zavezie ... do Nireďházy (9), „Moja Zuza, neboj sa, *tá* je inakšia..." (Kuk. VI, 16), Ach, keby tu bol aspoň protivný Babka... Nie, *tomu* by som sa nesveril (Vaj. XVIII, 14), „Ba čo povie Mišo?" dumá. „Otvorí *ten* ústa..." ...„Nič *ten* nepovie, bude stáť ako stíp." (Kuk. VI[3], 8), „Čida nezostane! Vďačne *ten*..." (12), „Po chvíli sa dohrnú ľudia, pred *tými* len nemôžem plakať a vraveť!" (I[4], 11), „... Pozri však na svoju milú dcérku, *tá* má už osemnásť rokov, a ... stvára divé kúsky..." (Vaj. I, vyd. 1907, str. 3).

9. Zámeno *ten, tá, to* býva aj vo význame zámena '*taký, taká, také*': A chytá ma za ruku a *v tej* zime uteká so mnou do brány (Kuk. VI[3], 205).

10. V prípadoch *zámerne nepresného určenia* býva zdvojenie typu *ten a ten*: V jednom z predmestí Prahy *v tej a tej* ulici je sklep (Kuk. I[4], 189), *To a to* vraj povedal (úzus).

11. Ďalej býva *vo zvolaniach a povzdychnutiach* rozličného citového podfarbenia: Hej, *tá* prax, zakrnelá, zaostalá! (Vaj. XVIII, 160), „Zvláštny národ, *tí* penzisti. *Tí* vedia všetko!" (Kuk. I[4], 199), Veď čo tu máme, čo nám dáva *tá* skúpa zem? (Urban, Hmly 313), Sedám u *tých* mrcha krosán... (Hviez. VII, 26), *Tie* chochole, čákovy, *tie* porteépée a hviezdičky, *tie* šnúry a kystky — všetko samá pozlátka, samý blesk,

klam a mam! (Kuk. I[4], 194), ... pokladov mal, peňazí ...a *tých* schovánok — von, ťaj! (Hviez. VII, 8).

12. Vyjadruje aj *krajnosť*: od moc vedomostí *ešte i ten* učenec k večeru je — sprostý (Hviez. VII, 11), pomyslela si: „Nie je hoden *ani tých* triesok" (Kuk. VI[3], 94).

13. Sem prislúchajú i *väzby príslovkového určenia času*: *za ten čas, od tých čias, do tých čias* ap.: — *Za ten čas* tá trmavrma neurvalá trvá... (Hviez. VII, 75), *Za ten čas* mu sedmoro detí privábila pod ruky (Gabaj, Otec T. 11), A *ten istý čas* na samom hornom konci dediny (Timr. III, 189), Básnik bol *o tom čase* v Prešove (Orol 1872, 144b), Vlado Klan *toho večera* vrátil sa domov silne rozrušený (Urban, Z tichého frontu 21), ... našiel si na *ten čas* pekný byt (Bod., Rozpomienky 344).

14. V spojení so zámenom *ktorý* (*ten-ktorý*) vyjadruje j e d n o t l i v o s ť osoby alebo veci: To, čo som na príklad ja robil, robil som v presvedčení, že primerane *tej-ktorej* situácii takto slúžim najlepšie svojmu národu (Gašpar, V. rok 154).

15. So zámenom *kto* (*kto ten*) má význam 'vonkoncom každý — všetci': Prišlo im na um, že doma spí otec, muž, tetka — vôbec *kto ten* — že títo spia (Kuk. II[4], 178).

C h y b n e užíva sa ukazovacie zámeno *ten, tá, to* pri *superlatívoch* (pozri na strane 110 Pravidlá slk. prav.), napr.: „I ten najvyšší strom raz musí vyhynúť", správne: I *najvyšší strom* raz musí vyhynúť; „Vybral som si ten najlacnejší byt", správne: Vybral som si *najlacnejší byt*, alebo: Vybral som si *čo najlacnejší* byt. (*Iné* je, keď má zámeno *ten* ozaj ukazovací význam, a to nielen v superlatíve, lež aj v pozitíve a komparatíve. Napr.: *Ten* malý byt nechcem. *Ten* väčší sa mi zalieča, ale najlepšie sa mi hodí *ten najväčší*.) Celkom neslovensky zneje veta: „Nevidia na tabuľu, ani tí ďaleko sediaci", správne: ani *tí, čo sedia ďaleko*. (Z rozhlasovej prednášky v januári 1942.)

Stredný rod, zámeno *to*, má aj rozličné osobitné väzby popri ostatných:

1. Spoločné s ostatnými, zväčša *ukazovacie v rozličných odtienkoch: To* dieťa je zdravé. *To* dievča, *čo* robilo túto výšivku, musí byť veľmi obratné. *To* je hrozné, *čo* sa robí! *To* je to. (Úzus.), — *To* je *to* práve, — usmial sa Mrva. (Urban, Hmly 221), *To* je strom! *To* je pekná vec! (úzus), „... Ja ti len *to* radím: ostaň..." (Kuk. VI[3], 18), A *to* vždy bolo tak. (Vaj. XVIII, 185), Bolo *to* všetko akési strašne náhle (Urban, Hmly

323), Bol *to* akýsi prelud (460), Kto je *to*? Čo je *to* za človeka? (úzus), „Pre Boha, ale si *to* ty?" zvolal otec. „Ja som *to*, chvalabohu." (Kuk. I[4], 16), Hamlet, Hamlet! On *to* bol, *čo* mi nedal tak často spať (Vaj. XVIII, 27), *To* sa chlapci, *to* sa, *čo* ostrôžky nosia... (J. Kráľ, Balady a piesne, 68). — Sem patria aj eliptické výrazy *to nič* a *nič to*: *To nič* (úzus), Pofúkam... no, *nič to* (Hviez. VII, 7).

2. Osobitné *zdôraznenie: a)* „Neviete, kde je *to* do Pleváňov?" pýtal sa ženy (Kuk.)*[2], „A čo sú *to* prístupky?" „No, čo sú prístupky?" (Kuk.)*; *b)* Nevieš, kto *to* prišiel? (úzus), Ondriš Trovkovič až teraz zbadal, čo *to* vystrelil. (Kuk. I[4], 11); *c)* A kedy sa *to tie* kolky nasádzaly do *tej* brázdy? (Kuk.)*. „...Vieš, keď som *to* v Dohviezdny večer chodil po dedine..." (Kuk. VI[3], 15), „...Ako si *to* vie taký chlap poradiť!" (95), — Krista, ako *to* neslušne sedíte? (Urban, Hmly 369), Kto by *to* len vždy tak ticho sedel a mĺkvel ako rastlina? (Vaj. XVIII, 158), rozhováral sám seba, „*to* sudba tak múdro velí...!" (34), — A *to* aj učiteľa takého máme! (Urban, Hmly 30); *d) To* bolo smiechu! (úzus), Bože môj, bolo *to* šestákov a dvadsiatnikov... tu od šatstva! (Kuk. I[4], 18).

3. *A to* (nie: a síce!): Má veľa kníh, *a to* pekných (úzus), Čítal slovenských básnikov, *a to* Sládkoviča, Hviezdoslava, Krasku... (úzus).

4. *Nadväzovanie* (podobne ako v I., 8.): Študujem ženskú bytnosť, veď *to* treba poetovi (Vaj. XVIII, 155), „Nevaďteže sa nič po nič, na majstrov sa *to* nesvedčí:.." (Kuk. I[4], 15).

5. *Neurčitý podmet*: Na ohništi blkotom *to* prehára (Hviez. VII, 7), „...Lebo i na človeka *to* tak príde, ako na vtáča: príde jar..." (Kuk. VI[3], 18), Bolelo *to*... (Urban, Hmly 323), Ej hej! vypustiť — ach! ale jako? (žiale)...keď *to* od srdca k srdcu delako — a tým svetom tak chladno je! (Botto, Smrť Jánošíkova, vyd. 1880, str. 3).

6. *Neurčitý predmet:* Skopal *to*. Zbabral *to*. (úzus), „...Neber si *to* (sny) ani mak hore, veď som ja tu, ochranca tvoj verný." (Orol 1872, str. 207a).

7. Zdvojenie *to* i *to*: *a)* vzťahuje sa na *určité dve veci*, napr.: Kde mi ručník, nová šata? Na žŕdke, hej, *to* i *to* je za-

[2] Hviezdičkou označené citáty sú z Damborského Slovenskej mluvnice, 5. vyd. II, str. 112—113.

vesené obidvoje (Hviez. VII, 1); *b)* značí *všeličo*, napr.: Žene treba *to i to*: sito, brdo, koryto... (ľudová pieseň).

8. *Čo to* vo význame 'dačo, voľačo': *Čo to* ostalo mu v pamäti (úzus), Tedy žiaden netýkal sa *čoho-toho* z hrnca, z misy (Hviez. VII, 146).

9. *Zoslabovanie i (aj) to* vo význame 'a pritom ešte': Ľanu je málo toho roku, *i to* krátky (Kuk.)*, Počiatočný žiačik, z jesene čo — *i to* dosť pozde pre odťažok... (Hviez. VII, 6), „... Možno, formy sa podobajú, ale *i to* len keď na ne povrchne hľadíme..." (Vaj. XVIII, 7).

10. *Nie to* 'nie ešte': „...Taká babizeň pomýli i čerta, *nie to* teba!" (Kuk. VI[3], 85).

11. *To* miesto *iného ukazovacieho zámena*: „... Pozri *tú* kuklu na chrbte, *to* si mohol vystrihnúť, bolo by na záplaty." (Kuk. I[4], 14). Teda *vyšinutie z väzby*.

12. *To* vo význame *'tak'* alebo *'nuž'*: *To* by tu matere a otcovia nič nerobili, iba striehli..." (Kuk. VI[3], 36), Matku stratila skoro — slabo sa rozpomínala na ňu, a keď aj, *to* len na jednotlivé momenty (Vaj. XVIII, 23).

13. *To-to* vo význame *časovom* ('raz-raz'): Morské čajky *to* vyletovaly, *to* spúšťaly sa až k vode (Vaj. XVIII, 311).

14. Napokon týkajú sa zámena *to* aj rozličné složeniny, ktoré prešly do inej kategórie slov: *a) toť*: Čarodej ten býval :.. v domci, ako náš, *toť*, či iný po dedine (Hviez. VII, 8); *b) nato, preto, zato*; *potom, pritom, vtom, zatým* ap.; *c) čímtým* (alebo iba *tým*): *Čím* viac sa blížil k nej telom, *tým* viac vzďaľoval sa od nej duchovne (Vaj. XVIII, 279), Tiež však pravda: *čím* skôr idem, *tým* skorej aj nazpät prídem (Hviez. VII[2], 31), ...ľahol plameň, by *tým* o chvíľku prudšie povyšľahol (11).

II. Zosilnené zámeno *tento, táto, toto*.

1. Ukazuje na osoby, veci, zjavy ap. *v bezprostrednej blízkosti* priestorovej i časovej: *Tento* dom sa mi páči (úzus), *Toto* dejstvo bolo veľmi napínavé (úzus), „... Nekaľte mi rozpomienku na *tento* moment." (Vaj. XVIII, 39), Akí by mohli byť ľudia šťastní, keby sa neuháňali za márnosťami *tohoto* sveta (Kuk. I[4], 12);

2. užíva sa *pri rozlišovaní*, najmä v spojení so zámenami typu *ten, onen*: *Ten* dom je drevený, *tento múraný* (úzus),

Zločin sa tresce na *tomto i onom* svete (úzus), „Mám troch synov, *tí* budú sedieť na kúrii, *tento štvrtý* musí si inde poctivú živnosť hľadať". (Kuk. I[4], 16);

3. býva v prejavoch *údivu, uznania* (alebo *odporu*), *konštatovania* ap.: „Dám ti ja morálky! Pozrime si, *táto* Malvína!" (Vaj. XVIII, 33), *Tento* N. je takto dobrý človek (úzus), *Tento* X. sa mi akosi nepáči (úzus), *Títo* Borkovci sú statoční ľudia (úzus);

4. často v hovorovej reči vyjadruje akúsi *familiárnosť* vzťahu hovoriaceho k osobe, mienenej zámenom: Bol som s *týmto* na výlete (t. j. napr. so synom, mladším bratom, priateľom ap.) (úzus), Kde je *tento* alebo *táto* (napr. žena, slúžka) tak dlho? (úzus);

5. vyskytuje sa v spojení *so zámenami oný, oná, oné* v *habkavej, jachtavej, zajakavej reči* (v pomykove ap.), napr.: „Ach, ja len tak — *toto, oné* — ja len tak — Bože uchovaj niečo zlého!..." (Vaj. XVIII, 33).

Zámeno *toto* má akýsi *časový význam* v týchto príkladoch: *Toto* sa jej prvý raz prihodilo, čo je vydatá, že zabudla zamiesť (Kuk. I[4], 11), *Toto* je možno prvý raz, čo ju bieda privrzla (VI[3], 223).

Chybne užíva sa zámeno *tento, táto, toto* v týchto dvoch prípadoch:[3]

1. Nepotrebným zámenom *tento* atď. nadväzúva sa v bočnej vete na predmet hlavnej vety: „Dotiaľ podtínal strom, kým sa mu *tento* nezvalil", správne: Dotiaľ podtínal strom, kým sa mu nezvalil.

2. V priradených vetách býva nesprávne zámeno ukazovacie *tento* atď. miesto *osobného zámena*, napr.: Rádiové vlny majú... niečo tajomného..., a tak stalo sa teda módou robiť „tieto" zodpovednými za všetko možné..., správne: ... stalo sa teda módou robiť *ich* zodpovednými za všetko možné (Slovenská politika XXII, 269), Turecko povedalo svoje slovo a „toto" aj dodrží, správne: ... a *ho* aj dodrží (NN, 73, 10).

Z citovaných diel presnejšie označujem:

Sobrané diela Svetozára Hurbana-Vajanského, sväzok XVIII, Bežo, Trnava 1937;

Milo Urban, Hmly na úsvite, Kompas, T. Sv. Martin 1941;

Janko Kráľ, Balady a piesne, Čítanie študujúcej mládeže, sväzok VII, Matica slovenská 1929.

[3] Pozri Pravidlá slk. pravopisu, str. 110.

Ed. Sahliger:

HOSPODÁRSKA JAZYKOVEDA NA SLOVENSKU.

(Dokončenie.)

Hospodárska jazykoveda na vysokých školách.[28]

Zriadením Vysokej školy obchodnej v Bratislave vyplnila sa zrejmá medzera v slovenskom školstve. V časopisoch a dennej tlači sa zjavujú teraz články o tomto učilisku, ale nikde nevenuje sa dostatočná pozornosť štúdiu jazykov na tejto škole, hoci ide o otázku veľmi dôležitú. Absolvent Vysokej školy obchodnej musí ovládať hospodárske jazyky veľmi dobre. Nepostačí len sopár takzvaných jazykových kurzov so známym výsledkom. Nie! Vysoká škola obchodná musí mať profesúry a lektoráty hospodárskych jazykov. V tom nám môže byť vzorom ústav pre hospodárske jazyky na Vysokej škole obchodnej v Lipsku. Voľba jazykov musí diktovať ich hospodárska potreba a osožnosť, a nie priechodná záľuba. Na Vysokej škole obchodnej sa musí pestovať — a to dôkladne — slovenský jazyk ako jazyk hospodársky. Vysoká škola obchodná musí sa stať strediskom bádania a usmerňovania tvoriaceho sa slovenského jazyka ako jazyka hospodárskeho. Slovenský jazyk hospodársky je v začiatkoch vývoja a tu musíme mať odbornú ústredňu, ktorá by radou, prednáškami a podobne tvorivo zasahovala.

Ďalej je tu nemecký jazyk ako hospodársky jazyk europského veľkohospodárskeho priestoru. Nemecký jazyk má pre nás tú istú hodnotu ako slovenský jazyk. Napokon je tu jazyk anglický. Pre tieto jazyky potrebujeme profesorov, pre nemčinu azda ešte aj lektorov. Zvláštny hospodársky význam má pre nás maďarský jazyk. Ostatné jazyky, ako ruský, taliansky, španielsky atď., budeme sa učiť podľa osobnej záľuby, keďže znalosť týchto jazykov má síce istý význam, ale nie všeobecný.

Aký bude teda pracovný plán profesúr pre hospodárske jazyky?

1. Jazyková príprava so zvláštnym zreteľom na hospo-

[28] Prof. Dr. Hugo Dietze, Zur Ausbildung der Sprachlehrer an Handelsschulen, Die Wirtschaftsprachliche Abteilung an der Handelsschule in Leipzig, Zeitschrift für Kaufm. Bildungswesen, N. 14, Mai 1933 (1.125—1.130); J. Čada, Jazykové studium na Vysoké škole obchodní, Praha 1932; Dr. Ed. Sahliger, Hospodárske potreby diktujú učiť sa hospodárskym jazykom, Budovateľ, roč. II, číslo 43, z 25. okt. 1940, strana 6.

dársky jazyk, t. j. ovládanie jazyka hospodárskeho a metódy jeho výskumu.

2. Štúdium obchodnej korešpondencie.

3. Úvod do hospodárskeho sveta a kultúry dotyčného štátu.

4. Úvod do metodiky vyučovania hospodárskemu jazyku. Ide teda o prednášky a cvičenia.

Už z toho vidieť, že bude až veľa práce pre profesorov. Len tak mimochodom; nesmieme pritom ani zabúdať, že Vysoká škola obchodná bude sa musieť zapodievať hospodárskou pedagogikou, to znamená, bude musieť preštudovať výsledky najmä nemeckého bádania a prispôsobiť ich slovenským pomerom, respektíve naplniť ich slovenskosťou. Niekoľko poznámok na vysvetlenie. Čo sa týka slovenského jazyka, treba žiadať, aby každý poslucháč Vysokej školy obchodnej bol so stránky hospodársko-jazykovej na výške. Musí sa to žiadať najmä od budúcich komercialistov. Požiadavky musia byť veľmi prísne, ak chceme dospieť k dobrým výsledkom v škole a v hospodárskom živote. Doteraz postačilo trochu gramatiky a ešte menej literatúry. To treba zmeniť od základov. Od slovenčinárov bude sa musieť žiadať, aby ako budúci profesori obchodných učilísk a tým zodpovední predstavitelia hospodárskeho jazyka vo svojom pôsobišti (v škole a mimo školy!) vypočuli isté prednášky alebo odpočúvali istý počet semestrov na Vysokej škole obchodnej so záverečnou skúškou z hospodárskeho jazyka, ktorý by bol bezpodmienečným doplnkom ich univerzitného štúdia. To isté, pravda, platí pre nemčinárov a angličtinárov. Doteraz sme mali tzv. doplňovacie skúšky z obchodnej korešpondencie, ktoré ani obsahove, ani metodicky nezodpovedajú. V Nemecku už máme zväčša prípravu filologov na Vysokej škole obchodnej. U nás to pôjde ťažko zaviesť. Jediné východisko je žiadať od každého filologa bez rozdielu výcvik v hospodárskom jazyku. Keby sme to ponechali len osobnej záľube, sotva by sme mali filologov pre obchodné učiliská. Dnes máme už aj na strednej škole národné hospodárstvo a pri vyučovaní jazykov nesmieme ani tam vyhýbať hospodárskemu životu. A práve preto bude aj tento doplnok osožný filologom na stredných školách. Jazykové štúdium na Vysokej škole obchodnej má teda tú istú hodnotu a tú istú dôležitosť ako odborné štúdium. Ba odborné štúdium je bez neho nemysliteľné. Nesmieme ľutovať peňazí. Musíme vybudovať pri Vysokej škole obchodnej v Bratislave od-

delenie pre hospodárske jazyky. Diktuje to štátnická múdrosť a hospodárska potreba.

Hospodárska jazykoveda a život.

Hospodárska jazykoveda má zasahovať do hospodárskeho života. Ide o jazykovú očistu a boj proti jazykovým kazom. Tu odborníci musia byť jazykovými opravovateľmi a poradcami vo všetkých odvetviach hospodárskeho života. Majú sa tiež uplatniť v ľudovýchove a viesť jazykové rubriky so zvláštnym zreteľom na hospodársky jazyk v dennej, miestnej a odbornej tlači.

Toľko prehľadne a heslovite ako prvý úvod do hospodárskej jazykovedy na Slovensku. Široké pestovanie hospodárskej jazykovedy na Slovensku bude mať rozhodujúci význam pre výstavbu slovenského hospodárstva.

Jozef Solčány:

PRÍSPEVOK K ŠTÚDIU SLOVENSKÉHO HLÁSKOSLOVIA.

V Chrenovci a v jeho najbližšom okolí (farnosť Chrenovec pri Prievidzi) dosiaľ sa zachováva hláska *ä*, známa zo spisovnej reči, a aj akýsi fonetický variant *e*[1]. Pred oboma týmito hláskami sú vždy palatalizované spoluhlásky.

Fonéma (fonetický variant?) *ä* v spomenutom nárečí býva po palatalizovaných spoluhláskach *b', m', p', v', k', g'*. Teda nielen po perných a pernozubných, ale aj po hrdelných *k', g'*[2].

Príklady na *ä* po jednotlivých palatalizovaných spoluhláskach:

b': *žrieb'ä, žrieb'äťa, žrieb'ätko, žrieb'äci, báb'ätko, rib'äci* (ryba), *naráb'äť*[3], *naráb'äm, naráb'äjú* (robiť), *víráb'äť, zaráb'äť, obráb'äť, zahláb'äť* (hlobiť), *seb'ä*, z *ňeb'ä*, do *ňeb'ä;*

m': *m'ädľiť, m'ädľím, m'ädľia* (niečo v ruke), *m'äkki, m'äkkosť, m'äknúť, ob'mäkčiť, odm'äk, m'äčík* (na bránach), *m'äso, m'äsiar, m'äsoví, m'äť* (mňem), *nájm'ä, sm'äd, sm'ädni,*

[1] Štefan Peciar ho označuje ako ö [SR IX, 41].

[2] Porov. J. Stanislav, Liptovské nárečia 149; E. Jóna, Sborník MS XIII, 34 n.

[3] Pri všetkých odvodených tvaroch slovies V. triedy, utvorených zo slovies IV. triedy po spomenutých spoluhláskach.

sm'äďiť, p'äm'äť, p'äm'äťať, p'äm'äťňík (ale: pamiatka), *m'äntať* (nesrozumiteľne hovoriť), *m'äntoš, m'änták, m'äd* (med), *m'ädoví, m'ädovňík, pom'äťení, m'äťiť* (napr. *ňem'äť ma*), *zem'än;*

p': *p'äť, p'äďesiat, p'äťnác, p'äcto, p'äťka, p'äťorka, p'äťoro, p'äťák, p'äsť, záp'äski* (zápästky), *p'äta, prip'äť, prip'äu̯, nap'äť, nap'äu̯, zap'äť, zap'äu̯, odop'äť, odop'äu̯, nap'äti, zap'äti, prip'äti, vip'äť, vip'äu̯, p'äm'äť* (ale: pamiatka), *sťep'äči, púp'äťko, p'ächoriť sa, p'ächoróu̯;*

v': *v'äža* (veža), *v'äžoví, v'äčči, v'äčmi, v'äččina, v'ädnúť, uv'ädnuti, zv'ädnuti, uv'äzuvať, priv'äzuvať, odv'äzuvať, nav'äzuvať, ďev'äť, ďev'äďesiat, ďev'äťnác, ďev'äcto,* (deväťsto), *sv'äti, sv'äťiť* (ale: sviatok), *ňev'ädza, ňev'ädzoví, hov'ädo, hov'ädzina, hov'ädzi, kriv'äť*[2], *kriv'äm, kriv'äjú, kriv'äu̯, kiv'äťuvať, kiv'äťujem, kiv'äťuvau̯, ľiep'äť sa, ľiep'äu̯ sa, vipráv'äť, vipráv'äu̯, vipráv'äm;*

k': *k'äľabní, ňek'äľabní, ňek'äľabňík, ňek'äľabňica, k'äměň, K'äměňica* (chotár), *k'äďiť, ok'ädzať* (popri *okiadzať*), *k'äďidlo, k'äruvať, k'äď, k'äďe* (prísl.), *k'äďegďe, sk'äďiať, otk'äďekuľ;*

g': *g'äťeľina, g'äťeľinoví* (ďatelina), *g'äľo* (gialiť), *g'äťe, g'äťí, g'äjdi, g'äjdoš, g'äjduvať, g'ärbiar, g'ärbiareň.*

V spomenutom nárečí sa tiež užívajú kratšie prvotné formy stredného rodu s *-ä*, napríklad: *plemä, semä, temä,* ale miesto spis. *vemä* sa povie *vimä* (*vimäťa*) a aj *vimiačko* (tiež *semä* (*semäťa*) *semiačko*). Kratšej prvotnej formy sa neužíva v slove *bremä.* Toto je známe len vo forme: *bremeno.* Slovo *ramä* sa neužíva. Namiesto spisovného *zpäť, nazpäť* je v nárečí *naspák.*

Okrem hlásky *ä* v spomenutom nárečí je aj fonetický variant, ktorého výslovnosť je medzi hláskami *e* — *o*. Graficky ho budem značiť *ᵉo*, lebo zneje ako *e+o* razom vyslovené tak, že *e* zazneje len tak, ako by sme sa ho dotkli. Mne nezneje ako *ö*[1]. Naše *ᵉo* je mäkká, úzka hláska, kým *ö* (známe z maďarčiny a nemčiny) je široké, tvrdé. Ani sa nevyskytuje samostatne, len v *l*-ovom príčastí mužského rodu po spomenutých mäkkých spoluhláskach. Možno súdiť, že je podmienené mäkkým *b', m', p', v', f'* a nasledujúcim *u̯*[4].

[4] Podľa mojej mienky hláska *ᵉo* je variant hlásky *o*. Vysvetľujem si vec tak, že úzka hláska *i* v koncovke *-iu̯* sa rozširovala (*-iu̯* > *-eu̯* > *-ou̯*), ale po mäkkých perniciach sa rozširovanie nevykonalo až po hlásku *o*,

Toto *'o* v spomenutom nárečí sa vyskytuje len po palatalizovaných spoluhláskach *b'*, *m'*, *p'*, *v'* *f'*, a to iba v *l*-ovom príčasti mužského rodu pred koncovým *-u̯* a je dlhé, napr.: *p'ᵉóu̯*, *trp'ᵉóu̯*, ale *kŕm'ᵉou̯*; v ženskom a strednom rode má príčastie taký tvar ako v spisovnej reči: *pila, pilo; trpela, trpelo; kŕmila, kŕmilo* a pod. Býva len pri slovesách týchto vzorov:

piť: *piť* — *p'ᵉóu̯* (pila, pilo), *biť* — *b'ᵉóu̯*, (bila, bilo), *umiť* — *um'ᵉóu̯*, (umila, umilo), *viť* — *v'ᵉóu̯* (vila, vilo);

rozumieť: *hovieť* — *hov'ᵉóu̯* (hovela, hovelo), *hľivieť* — *hľiv'ᵉóu̯* (hľivela, hľivelo), *zosivieť* — *zosiv'ᵉóu̯* (zosivela, zosivelo), *rozumieť* — *rozum'ᵉóu̯* (rozumela, rozumelo);

trpieť: *trpieť* — *trp'ᵉóu̯* (trpela, trpelo), *vraveť* — *vrav'ᵉóu̯* (vravelo), *hrmieť* — *hrm'ᵉóu̯* (hrmela, hrmelo), *svrbieť* — *svrb'ᵉóu̯* (svrbela, svrbelo), *sipieť* — *sip'ᵉóu̯* (sipela, sipelo), *kipieť* — *kip'ᵉóu̯* (kipela, kipelo), *zďivieť sa* — *zďiv'ᵉóu̯ sa* (zďivela, zďivelo);

prosiť: *robiť* — *rob'ᵉóu̯* (robila, robilo), *hlobiť* — *hlob'ᵉóu̯* (hlobila, hlobilo), *topiť* — *top'ᵉóu̯* (topila, topilo), *zatopiť (sa)* — *zatop'ᵉóu̯ (sa)* (zatopila, zatopilo), *potopiť (sa)* — *potop'ᵉóu̯ (sa)* (potopila, potopilo), *kúpiť* — *kúp'ᵉou̯* (kúpila, kúpilo), *trápiť* — *trap'ᵉou̯* (trápila, trápilo), *ľepiť* — *ľep'ᵉóu̯* (ľepila, ľepilo), *kŕmiť* — *kŕm'ᵉou̯* (kŕmila, kŕmilo), *obnoviť* — *obnov'ᵉóu̯* (obnovila, obnovilo), *vynoviť* — *vinov'ᵉóu̯* (vinovila, vinovilo), *spraviť* — *sprav'ᵉóu̯* (spravila, spravilo), *zabaviť (sa)* — *zabav'ᵉóu̯ (sa)* (zabavila, zabavilo), *chňapiť* — *chňap'ᵉóu̯* (chňapila, chňapilo), *farbiť* — *farb'ᵉóu̯* (farbila, farbilo), *dáviť* — *dáv'ᵉou̯* (dávila, dávilo), *dláviť* — *dláv'ᵉou̯* (dlávila, dlávilo), *kropiť* — *krop'ᵉóu̯* (kropila, kropilo), *hambiť sa* — *hamb'ᵉóu̯ sa* (hambila, hambilo), *oznámiť* — *oznám'ᵉou̯* (oznámila, oznámilo), *chibiť* — *chib'ᵉóu̯* (chibila, chibilo, aj: *chibela, chibelo*), *rozdrapiť* — *rozdrap'ᵉóu̯* (rozdrapila, rozdrapilo), *nadrapiť* — *nadrap'ᵉóu̯* (nadrapila, nadrapilo), *vištrbiť (sa)* — *vištrb'ᵉóu̯ (sa)* (vi-

---

zato jej niet po mäkkých spoluhláskach *b'*, *m'*, *p'*, *v'*, *f'*, hoci po iných mäkkých je (*šiť* — *šóu̯*, šila, šilo; *hňiť* — *hňóu̯*, hňila; *žiť* — *žóu̯*, žila, žilo; *hoďiť* — *hoďóu̯*, hoďila, hoďilo; *voľiť* — *voľóu̯*, volila, volilo ap.). Je to teda akási priechodná hláska medzi *e* — *o*, no bližšia k *o* (porov. aj varianty *l*-ového príčastia mužského rodu *pᵉóu̯* — *hoďóu̯*).

štrbila, vištrbilo), *naštrbiť (sa)* — *naštrb'ᵉóu̯ (sa)*, (naštrbila, naštrbilo), *napraviť* — *naprav'ᵉóu̯* (napravila, napravilo; aj s predponami: *o-, vi-, s-*), *ľúbiť* — *ľúb'ᵉou̯* (ľúbila, ľúbilo), *trúbiť* — *trúb'ᵉou̯* (trúbila, trúbilo), *mrviť* — *mrv'ᵉóu̯* (mrvila, mrvilo; aj s predponami: *po-, na-, roz-, vi-, do-*), *drviť* — *drv'ᵉóu̯* (drvila, drvilo; aj s predponami: *roz-, z-, po-*), *drobiť* — *drob'ᵉóu̯* (drobila, drobilo; aj s predponami: *na-, roz-, po-*), *zubiť sa* — *zub'ᵉóu̯* (zubila, zubilo), *trafiť* — *traf'ᵉóu̯* (trafila, trafilo), *prichlopiť* — *chlop'ᵉóu̯* (chlopila, chlopilo).

Z uvedených príkladov vidíme, že fonetický variant *ᵉo* v príčastí *l*-ovom pred koncovým *-u̯* je vo výslovnosti vždy dlhý a skráti sa len po dlhej korennej slabike.

(Pokračovanie.)

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Pokračovanie.)

Polemiky a diskusie o pôvode východoslovenských nárečí trvaly skoro neprestajne celých posledných desať rokov. N. van W i j k okrem svojich menších prác[1] najmä v štúdii *Die Stellung des ostslovakischen Innerhalb des Čechoslovakischen*, Sborník na počesť J. Škultétyho, 1933, str. 561—570, háji slovenský pôvod východnej slovenčiny a svoj náhľad zastáva i neskoršie v článku *Ostslovakisch und Lachisch*[2], kde ukazuje na mnohé podobnosti lašských a východoslovenských nárečí, ktoré oprávňujú predpokladať, že pôvodne ako laština tak aj východná slovenčina náležaly k jazykovému územiu československému. Obidve tieto nárečia previedly najprv isté spoločné hláskoslovné zmeny a až potom nastal vplyv s poľskej strany. Poľské vlastnosti sú podľa neho veľmi staré, ale predsa o niečo mladšie ako najstaršie hláskoslovné zjavy československé.

Na Stieberov článok *Geneza gwar wschodniosłowackich*[3],

---

[1] *Die älteren und jüngeren ŕ, ľ im Ostslovakischen*, ZfslPh VII, 1930, 362—372; *Zum Ostslovakischen*, Slavia IX, 1930—31, str. 1—18; *Abermals zum Ostslovakischen*, Slavia X, 685—693.

[2] SMS XIII, 1935, str. 52—60.

[3] SMS XIV, 1936, str. 221—223.

kde sa márne obhajuje, N. van W i j k odpovedá ešte raz[4] v diskusii *Zum ostslovakischen kňaś : kňeźa, obit : obedu.*

Stieber polemizoval aj s J. *Stanislavom,* ktorý prednášal o východoslovenských nárečiach na Druhom medzinárodnom sjazde slovanských filologov vo Varšave v septembri 1934. Jeho práca potom vyšla v časopise Bratislava IX, 1935, str. 51—89, neskoršie i ako separát. *Weingart*[5] v recenzii posudzovanej práce vyslovil sa o Stanislavovej štúdii celkom pochvalne. Naproti tomu *Stieber* odsúdil Stanislavove vývody jednak už v debate[6] na spomenutom sjazde, jednak neskoršie vo viacerých písaných polemikách.[7]

Podľa Ľ. *Nováka*[8] Stanislavov *Pôvod východoslovenských nárečí* „je zväčša len opakovanie alebo neobratné rozťahovanie vecí známych, alebo napokon neveľmi šťastné preloženie starších poznatkov do nového, neadekvátne naučeného terminologického rúcha fonologického". „Celkove teda — končí Novák — i keď v niektorých prípadoch prispel Stanislav v detailoch k prepracovaniu viacerých starších náhľadov na vznik a vývin východnej slovenčiny, predsa len nový syntetický pohľad nepodal a problém genézy východoslovenských nárečí nerozriešil." V recenzii *Novák* Stanislavovi vyčíta, že nedostal štrukturalistický výklad, lež „väčšinou len dohady viac-menej pravdepodobné".

Možno povedať, že nie celkom oprávnene taký tón. Stanislav, pravda, dopustil sa vo svojej práci niekoľkých menších chýb, ale, ako potom uvidíme, na viacerých miestach jeho *„dohady"* boly správne (napr. rozšírenie tvarov *pahrutka, smrut* a pod.).

Definitívne riešenie možno čakať po dôkladnom preštudovaní východoslovenských nárečí, hlavne nárečí v Zemplíne. Nové obzory nám prinesú výsledky chystaného *Atlasu slovenských nárečí.* Ale už zo svojich máp, ktoré som získal pri štúdiu nárečí v Šariši, Abauji a Zemplíne, môžem vidieť, ako idú izoglosy jednotlivých zjavov zo západu a juhozápadu od stredoslovenských nárečí, zo severu od poľskej a z východu od rusínskej nárečovej oblasti, konečne z juhu od maďarského pohraničia.

---

[4] SMS XV, 1937, str. 197—198.
[5] ČMF XXII, 1936, str. 364.
[6] Vraj nezvyčajne ostrým tónom (porov. SMS XIII, 1935, str. 157).
[7] *O svedomitosti vo vedeckej kritike,* SMS XIII, str. 157—160 a *Ešte raz o svedomitosti vo vedeckej kritike,* SMS XIV, 1936, str. 223—4.
[8] SMS XV, 1937, str. 189—191.

Nás budú zaujímať takzvané *„poľské vplyvy"*, pretože sme už ukázali, že rusínske nárečia neprichádzajú do úvahy, že by boly pôvodnými nárečiami na území východného Slovenska a len potom poslovenčené. V budúcnosti bude treba ešte viac si všímať nárečí, kde sa vplyv poľského susedstva prejavuje, to znamená: vlastných nárečí poľských (goralských) na súvislom území severného Spiša, osamotených osád v Liptove, nových poľských osád v jednotlivých častiach Šariša a Zemplína (Dúbrava, Girovce, Giglovce a iné), nárečí na Orave, v okolí Čadce, lašských nárečí na Morave a v Sliezsku, ďalej ešte aj stredoslovenských nárečí v severnom a východnom Gemeri, o ktorých už zo štúdií Vážneho[9] a Tóbika[10] vieme, že majú niektoré rovnaké alebo podobné zjavy ako východoslovenské nárečia. Napokon nesmieme zabudnúť ani na súvislejšiu jazykovú oblasť, ani na roztratené slovenské ostrovky na území Maďarska.

Je skutočne až zarážajúce, že pri takých vážnych problémoch, ako je pôvod východnej slovenčiny, kde na jednej strane polonizmy sa musely len hľadať, na druhej strane sa mohlo proti nim brániť len dohadmi, alebo vonkoncom nie pre nedostatok nárečového materiálu, nikto si nevšimol, že popri oblasti severného Šariša, kde poľský vplyv, pokiaľ o ňom možno vôbec hovoriť, je najviac znateľný, je tu severovýchodný Zemplín, ktorý bol najmenej vystavený cudzím vplyvom, teda i poľskému.

Ide nám tu o takzvané sotácke nárečia.

Olaf Broch vo svojej knihe *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*, Kristiania 1899, popisuje nárečie obce Koromile. Na priloženej mape zakresľuje v sotáckom území šesť obcí: Koromiľa, Petrovce, Husák, Kolibabovce, Huta a Kamenica. Toto územie sa rozprestiera na sever od Užhorodu a dnes patrí Maďarsku. Nárečie týchto dedín je už priechodné *zemplínsko-užské*.

Vo skutočnosti je ešte iné súvislejšie a väčšie územie, ktoré nazývame sotáckym, a o to nám vlastne ide. Šafárik[11] vymedzuje územie Sotákov medzi Stropkovom, Sninou a Humenným. O pôvode Sotákov boly vyslovené rozličné mienky. *Ša-*

---

[9] *Dva slovenské tvary*, SMS VI. 1928, I. soš., str. 30 n.; SMS VII. 1929, soš. 1—2, str. 59 n., sošit 3—4, str. 125 n.

[10] *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská*, SMS XV, 1937, str. 104—130 s mapou a dvoma prílohami izoglós.

[11] *Slovanský národopis*, Praha 1849, str. 97—98.

fárik[12] nepochybuje, že meno terajších Sotákov v horných Uhrách pochádza od *Satagov*, ktorí sa spomínajú už v V. storočí. Podľa neho Satagovia boli „národ původně slovanský, od Alanův a Hunův podmaněný, a do víru tehdejšího stěhování zachvácený. Že dnešní Sotákové čistí Slované jsou, jisto jest". Šafárikovu mienku prijal i *Hostinský*.[13]

C z a m b e l[14] nepovažuje za nemožnosť, že by Slovania neboli mohli žiť bezprostredne pod Karpatmi už v V. storočí, ale rozhodne popiera, že by sa smelo zatvárať na národnú jednotnosť Satagov z V. stor. s terajšími Sotákmi východoslovenského územia na základe mien *Sataga* a *Soták*. Podľa neho *Sotáci* boli „ruskej národnosti a bývali pomedzi Slovákov všade tam, kde je počuť východoslovenskú reč v zemplínskej a ungskej stolici... Sotáci sa síce všeličím delia i od Rusov, ktorých národnosť opustili, i od východných Slovákov, ktorých národnosť prijali, ale to je prirodzená vec".

V á ž n ý[15] okrem hrubého popisu, kde sú Sotáci osídlení, nehovorí nič bližšieho. Tam, kde podáva rozdelenie nárečí východoslovenského územia, uznáva, že po Zemplínskej a Ungskej počuť ešte často *so* miesto *co*, ale reč tých, ktorí vravia *so*, sa nelíši inakšie od reči tých, ktorí hovoria *co*.

Czambelove názory sú vonkoncom p o m ý l e n é. To, čo píše na str. 123, ani ako by nepochádzalo od jazykovedca: „Ľudia s nedohotovenou slovenčinou obyčajne dvojako rozprávajú, nakoľko sú kus otesanejší, — s cudzími vyberane, pripodobujú svoju reč bežnej reči slovenskej; medzi sebou miešaninou bez riadu a skladu". Jeho rečový materiál prezradzuje, že tejto časti východoslovenského nárečia nevenoval náležitú pozornosť. Nie je vždy celkom správny a nemožno sa naň vo všetkom spoľahnúť. V Koškovciach vraj každé *š* *s*, takže tu vravia *setko, sija* (miesto *šetko, šija*). V skutočnosti tu niet ani len stopy po takej zmene, počujeme vždy len *šytko, šyja*; ďalej hovorí, že 3. os. pl. je tu *oblizuja* miesto *oblizujú*. Nesprávne! 3. os. pl. je *obľizuju*, ale 3. os. sg. je *obľizujä* (*a*). Teda Czambel nepobadal, že je tu zmena *'e* *ä*. Vraj v tomto okolí (Koškoviec) často sa povie

---

[12] ČČM 1834, I, 42, citujem podľa Czambela (Slov. reč, str. 13).
[13] *Let. Mat. slov.* V, 77—80; J. Škultéty s ňou nesúhlasí, ako ukazujú jeho poznámky po okraji exemplára v matičnej študovni.
[14] *Slovenská reč*, str. 12 a 14.
[15] *Československá vlastivěda* III, str. 305 n.

a miesto e bez všetkej príčiny(!), tak počuješ: *žana* m. *žena*, *ǫša* miesto *vše* atď.

V Udavskom (str. 124) sa vraj *poľština mieša s ruštinou!* Počul tam *raďiť s'a* aj *radzic ša*. Nesmysel. Je tu len *raʒ'ic' šä*, mladší *razic še*. A vrchol všetkých nesprávností pochádza práve z Dlhého n/C., z obce, kde sotácke nárečie je doteraz najlepšie zachované.[16] Tu a na okolí podľa neho hovoria *deť* (miesto *dac*), *ale predať*, *hľadať*, *robiť* (nie s *c* na konci). Vo skutočnosti je v infinitíve polomäkké, palatalizované *c'*.

Podrobnejšie sa k tomu vrátim ešte vo svojej štúdii dvoch typických sotáckych obcí Dlhého n/C. a Modrej n/C. Teraz podám len hlavné rysy, pokiaľ ich bude treba k riešeniu otázky pôvodu východoslovenských nárečí.

Teda *Sotáci* sa nazývajú tak preto, že miesto zvyčajného východoslovenského zámena *co* hovoria *so*, v složeninách *dasco*, *presco*, *nasco*. Naproti tomu tých, čo hovoria *co*, oni sami nazývajú *Cotákmi*. Podľa Czambela je *so* sbližujúcou výslovnosťou od *šo* (*što*) k východoslovenskému *co*. Postup: *šo* > *śo* > *so* (str. 14). Toto *so* v severovýchodnom Zemplíne iste bude v nejakej súvislosti s „*čo*", ktoré sa vyskytuje v severozápadnom Abauji (Poproč, Rudník, Koš. Belá) a na juhovýchodnom Spiši (V. Folkmár) a iste aj s *gemerským šo*, *šǫo*, *š'o*, *šǫa*, *ša*.

Dnes nejdeme sa zaoberať, či Sotáci sú potomkami starých Satagov alebo nie. Fakt je, že tí Sotáci, čo obývajú územie medzi Stropkovom, Sninou a Humenným, zhruba v terajšom okrese humenskom v údolí rieky Cirokej, Udavy, Laborca (po Humenné), Ondavice a Ondavky (celkom asi 50 dedín), neboli nikdy ruskej národnosti, ako sa bol vyslovil Czambel. Ba aj *Stieber*[17], ktorý podáva popis sotáckej obce Jablone, hovorí, že treba s veľkou rezervou prijímať hypotézu, že by celé dnešné územie Zemplína bolo povstalo poslovenčením kedysi rusínskeho obyvateľstva. Bolo by azda možné poslovenčenie jednej alebo len niekoľkých dedín, ale nie celého Zemplína. Czambelove „poľskosti a ruskosti" pochádzajú iste len z nedostatočného štúdia týchto nárečí. Len tak si môžme

[16] Pri svojom texte z Dlhého n/C. (str. 388) má Czambel poznámku: „Rozprával Ján Kohút, opravoval Andr. Kováč, rodom z Dluhého n/Ciroche". To nám podáva čiastočné vysvetlenie, že Czambel musel mať divné objekty, ktoré bolo treba opravovať! A na základe toho podával popis sotáckeho nárečia a súdil z toho rusínsky pôvod Sotákov? Potom sa naozaj nečudujeme!

[17] SMS XIII, 1935, str. 62. Stieber tu podáva popis podľa štud. práv, s ktorým sa kdesi stretol v Prahe, podobne nie úplne spoľahlivý.

vysvetliť, že reč severovýchodného Zemplína sa mu zdala „bez riadu a skladu". Práve naopak. *Takzvaní „Sotáci" sú od svojho pôvodu čistí Slováci, o čom svedčí štruktúra ich reči, ktorá zo všetkých východoslovenských nárečí je najslovenskejšia.* Poukazuje na to mnoho zjavov, najmä čiastočne dodnes zachovaná *kvantita* a súčasné *presúvanie prízvuku.*

Naskytá sa nám teraz otázka, prečo práve tu na najvzdialenejšom území východného Slovenska je slovenskosť nárečí najmenej porušená. *Stieber*[18] správne upozornil na základe istých jazykových zjavov, že isté dediny v hornatej časti býv. stolice Abaujskej (Rudno, Poproč, na západ od Košíc) vznikly tu kolonizáciou obyvateľstva, ktoré prišlo zo Zemplína. Svoj názor opakuje aj neskôr pri spomenutom popise nárečia obce Jablone v sev. Zemplíne.[19]

Územie severozápadnej časti Abauja je veľmi hornaté a jednotlivé obce sú naozaj veľmi ťažko prístupné. Podobnosť nárečia, ktoré je aj v iných obciach sev. Abauja, ako sú: Tejkeš, Bukovec, Kavečany, aj Koš. Belá skoro už v údolí Hornádu, a nárečia v severovýchodnom Zemplíne, bije nám silne do očú. Niektoré charakteristické znaky, ako zmena *'e, 'a* > *ä*: *kur'ä, ʒ'ic'ä, šä, pr'ätki,* striednica za *nosovky,* striednice za *jery* (sufix *-ok* < ъ *ĕ* ъ *:p'ätok, domčok*) a ešte mnohé iné ukazujú nielen na príbuznosť nárečia sev. Abauja a severovýchodného Zemplína, ale dokonca aj na príbuznosť nárečí *gemerských,* najmä nárečí severného a východného Gemera. Na spojitosť sotáckeho *so,* abaujského *čo* a gemerského *šo, š'o, šu̯a* poukázal som už vyššie.

Tóbik[20] vo svojej štúdii vymenoval dlhý rad takzv. východoslovenských prvkov v gemerských nárečiach. Uvediem len: *strata kvantity*; *prízvuk na predposlednej slabike*; *podoby rot-, lot-*; *rospinka, loket, zmena ť* > *c*: *cehla, ciska'č*; *diftongizáciu ŕ, ľ*: *karčma, serco, polni, dluho, viľgotni*; *šerešeň, smerek*; *sť'ereň*; 1. os. pl. *-me*; v nom. sg. n. *-o*: *serco, poľo*; *cali, calkom*; *pčola, čolo, čort*; inf. *busť-buc,* part. *bul, bula*; *chlop, chlopec*; *Slovăk-Slovjak; chto, dachto, ňichto**; v tvarosloví gen. pl. *-och*: *sinoch,* aj *ženoch*; nom. pl. *murare, pastire*; lok. sg. f. *na ruke,*

[18] Lud słowiański III, A 148—149.
[19] Przyczynek do dialektologji Zemplina, SMS XIII, 1935, str. 60—63.
[20] L. c., str. 104—130.
* Zmena *kt* > *cht* je azda celoslovenská; tak aj na západe u staršieho pokolenia: *ňichto, volachto, málochto* (bánovské nár.). — *Red.*

na ruki; vok. fem. *Zuzan, Margit*; *susedovo kravi, voli*; *dobre chlopi, ženi*; *švager, kmoter*; *domoy—domo—domu*; podobná syntax: *do Žida* a hlavne *slovník.*

Izoglosy, ktoré zaoberajú väčšiu alebo menšiu časť Gemera, prechádzajú rozhraním slovensko-maďarským až na hranice Spiša k ostrovu nemeckej národnosti (čiara Rožňava—Smolník—Gelnica), potom majú bezprostredné pokračovanie v spomenutých obciach horného Abauja a cez jednotlivé ostrovky v južnom Zemplíne zas v plnom rozsahu vo východnej a severovýchodnej časti Zemplína. To nás len utvrdzuje v predpoklade, že kedysi sídla východných Slovákov boly južnejšie, ako sú teraz a že načas mali užší kontakt s obyvateľstvom dnešného Gemera. Keďže najstaršie jazykové zjavy východnej slovenčiny pripomínajú viac západoslovenské nárečia, môžeme usúdiť, že tento kontakt nastal po príchode Maďarov a narušený bol zas maďarskou a neskoršie v XIII. stor. i nemeckou kolonizáciou. Východoslovenské nárečia po odlúčení sa od západoslovenských nárečí (predpokladá sa, že kedysi tvorily jeden jazykový celok) maly v sebe toľko životnosti, že ich vplyv prejavil expanzitu jednak na juhozápad proti *gemerským* nárečiam (tento vplyv je staršieho dáta: striednice za *jery, nosovky, diftongizácia sonantického ṛ, ḷ*), jednak na západ proti *liptovským* nárečiam (terajšie nárečia spišsko-liptovské alebo lučivnianske), s ktorými prišly do styku iste až neskoršie, o čom svedčí zachovanie *slabičného ṛ, ḷ* v týchto nárečiach. Východoslovenské nárečia išly potom vlastnou cestou vývoja. No pochopiteľne bol do istej miery usmerňovaný susedstvom jazykovej oblasti stredoslovenskej, poľskej[21], neskôr i rusínskej, maďarskej a nemeckej. O tom, ako zasahovaly cudzie, a najmä poľské vplyvy do štruktúry východnej slovenčiny, ukážeme na jednotlivých prípadoch.

Prvý soznam *„poľských znakov"* východnej slovenčiny sostavil už Pastrnek[22]: 1. *tert* za *trt* (tým mienil diftongizáciu slabičného *ṛ, ḷ*); 2. *c, ʒ* za *ť, ď*; 3. *mäkčenie s, z*; 4. *strata kvantity* a 5. *prízvuk na predposlednej slabike.*

Z dlhého radu *„cechy polskie"*, ktoré Stieber[23] roz-

---

[21] Neskoršie i vplyv reči poľských kupcov, prechádzajúcich vých. Slovenskom z Poľska do Uhier.

[22] Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn (1888).

[23] Lud słow. I, 119 n.; II, 41.

vádza pod 15 bodmi: *prízvuk na predposlednej slabike, strata kvantitatívnej korelácie, striednice za jery, zmäkčenie spoluhlások, najmä ś, ź,* zmena *g* > *h, poľské díženie* pred hlasnými *spoluhláskami, labiodentálne v* (*f*) v koncových slabikách, *ʒ, ʒ́* niekedy miesto *z, ź* (*ʒvon, solʒa*), zmena *ch* (*χ*) > *š* následkom druhej palatalizácie, zachovanie skupín *tl, dl,* už N. van W i j. k[24] pokladá za slovenské zjavy zmenu *g* > *h*, striednicu *e* za > ь, ъ, labiodentálne *v* (*f*) na konci slabík (*pravda, sľifka*), zmenu *š* > *ch* (*Češi* popri *Čechi*) a udržanie skupín *dl, tl* (*metla, midlo*), keďže sa vyskytujú i v západoslovenských a miestami i vo stredoslovenských nárečiach. Naproti tomu zmenu *c, ʒ* < *ť, ď* pripisuje poľskému vplyvu.

Je pozoruhodné, že všetky dôležité najstaršie hláskoslovné zmeny, ktoré boly prevedené do XIII. stor.[25] na území východného Slovenska (*strata nosoviek, *tort-, *tolt-* > *trat-, tlat-* a **telt-, *telt-* > *trět, tlet,* zmena *g* > *h*) sú shodné so zmenami na ostatnom jazykovom území slovenskom, resp. česko-slovenskom, nie však na území poľskom. Naopak, nijaká systémová zmena, prevedená do tej doby v poľštine (ako vývoj **tort-, *tolt-* > *trot-, tlot-* a **tert-, *telt-* > *tret-, tlet-, dispalatalizácia e* a *ě*), nie je zastúpená vo východnej slovenčine.

Stieber pokúsil sa aj tu na základe niekoľkých prevzatých slov (*chlop, ʒat, glupi*) dokázať vraj autochtonnosť starých poľských zjavov na území východného Slovenska, lenže jeho výklady nielen nikoho neuspokoja, ale zdajú sa násilné, ba smiešne.

U nás už Stanislavovi[26] sa podarilo niekde viac, inde menej presvedčivo ukázať, že všetky takzvané *„poľskostí"*, ako vývoj *ŕ, ĺ,* asibilácia *ť, ď* v *c, ʒ,* hlásky *ś, ź, kvantita* a *prízvuk* sú samostatné zjavy domáce — slovenské.

Ako sme už vyššie spomenuli, pomery v nárečiach severovýchodného Zemplína, východnej a severnej časti Gemera, bližšie poznanie geografického rozšírenia jednotlivých *poľskostí,* postavia otázku pôvodu východnej slovenčiny do nového, jasnejšieho svetla. Preberme si podrobnejšie znovu jeden zjav po druhom.

---

[24] SMS XIII, 1935, str. 55.

[25] Podľa Stanislava, Pôvod východoslovenských nárečí, Bratislava IX, 86.

[26] Pôvod vsl. nárečí, Bratislava 1935.

Striednice za jery.

Praslovanské jery (ъ, ь) nemajú v jednotlivých jazykoch slovanských rovnaké striednice. Stieber[27] pokladá striednice za ъ, ь vo východnej slovenčine za poľské znaky, pretože vraj za jery je tu obyčajne *e* ako v poľštine. N. van Wijk[28] správne poukázal, že je to pravidelný vývoj aj v češtine a západnej slovenčine a že východná slovenčina aj tak bližšie stojí západnej slovenčine ako strednej. To je jeden dôkaz nepravdepodobnosti poľského vývoja jerov vo východnej slovenčine. Druhý dôkaz je ten, že vo východoslovenských nárečiach striednicou za ъ, ь je nielen *e*, ale aj *o*, *u*, *i* a *a*, teda práve tak ako na ostatnom území slovenskom.[29] Pritom striednice *gemerské* veľmi pripomínajú pomery východoslovenské, najmä v severovýchodnom Zemplíne. Uvediem niekoľko príkladov, ktoré, myslím, že samy hovoria dosť presvedčivo. Prvý tvar je obvyklý na Spiši a záp. časti Šariša, druhý vo vých. časti Šariša, v Abauji a Zemplíne; ak ide len o tvar sotácky, označím ho osobitne: *posel-posol, viter-vichor, Pavel-Pavol* (sot.), *deska-doška, bečka-bočka-bačka, zdechnuc-zdochnuc, odervac-odorvac, šeptac-šoptac, služebnik-služobnik, daremni-daromni, lavečka-lavočka, ľen-ľan-ľän* (sot.), *peklo-p'äklo, pes-p'äs, diśč-diźźu, hadvap-hadváp* (sot.), *ľe χki, chribet-chryb'ät*; v predložkách len v sev. oblasti Šariša medzi Prešovom a Bardijovom *ze, ode mňe, pode mnu,* v oblasti Sabinova striednica *e* v predložkách sa vyskytuje popri *o*, na ostatnom území len *o*: *zo mnu, odo mňe, podo mnu* a pod.

V sufixe -ьkъ, -ъkъ nastalo vyrovnanie[30], takže na jednom a tom istom mieste máme len jednu striednicu. Prípona *-ek*: *harček, domček, zarobek, ponzelek* je rozšírená po celom Spiši okrem niekoľkých dedín v okolí Popradu (Kubachy, Kraviany, Sp. Teplica a iné)[31], všeobecne v Šariši okrem juhovýchodnej časti, ktorá susedí so Zemplínom (Mirkovce—Bohdanovce—Ploské—Ďurďošík a Silváš v Zemplíne) a napokon v Abauji okrem severozápadnej časti (Koš. Belá—Poproč). Na ostatnom území celého Zemplína je sufix *-ok*: *harčok, domčok, zarobok, ponzelok* a pod. Striednica *-ok* je teda na polovici územia vých.

---

[27] Lud słow. I, 109 n.
[28] SMS XIIII, 1935, str. 54.
[29] Ani údaje *Vážného* Dva slovenské tvary, SMS VI—VIII, nie sú vždy správne.
[30] Pôvodne predpokladáme za -ъkъ > -ok, -ьkъ > -ek.
[31] J. Štolc, Carpatica I, A 1936, str. 78 (viď priloženú mapu).

Slovenska, a to v jeho najvýchodnejšej časti, v severozápadnom Abauji a v susedstve lučivnianskych nárečí na západnom Spiši.

Stieber[32] v striednici *o*, hlavne v prípone *-ok*, vidí znak ruský, a nie stredoslovenský. V tom však sotva má pravdu, lebo rusínske nárečia, ktoré tvoria súvislú oblasť tak v severnej časti Šariša ako i Zemplína, majú všade len *-ok*, no vo východnej slovenčine je na území Zemplína *-ok*, ale v Šariši *-ek*. Pretože na východoslovenskom území máme zastúpené obidve formy, svedčí to len o domácom vývoji, pri ktorom miestami zvíťazila jedna forma, inde zas druhá.

Podobné pomery nachádzame v *inštr. sg. mužského* a *stredného rodu.* Koncovku *-em* z *-ъmь* i *-ъjьmь*, rovnakú pre tvrdé i mäkké kmene, máme len v oblasti medzi Prešovom a Bardijovom: *z ocem, sinem, holužem, zdravem* a pod. (izolovane aj v Plavnici v severozápadnom Šariši). Na ostatnom území máme koncovku *-om*: *z ocom, sinom, halužom, zdravjom.* V severovýchodnom Zemplíne sú stopy aj mäkkých kmeňov, takže tu máme z *o'com, synom* (ъь), *ale halužem, zdrav'em* (Modrá n/C.) a *halužim, zdrav'im* (Dlhé n/C.).

Pri porovnaní jerových striednic vidíme, že striednica *e* viac pripomína stav v západoslovenských, *o* v stredoslovenských nárečiach. Keby východoslovenské nárečia boly od pôvodu poľské a len neskôr poslovenčené, ako myslí *Stieber*, potom by sme *„poľskosti"* — medzi nimi aj striednicu *e* za *jery* — právom museli hľadať práve v Zemplíne, ktorý mohol byť najmenej vystavený predpokladanému *„slovakizovaniu"* od západu. Vidíme však pravý opak. *Stieber* je si toho asi aj sám dobre vedomý, keď neskoršie si musí vypomáhať i ruským vplyvom, ktorý, ako som vyššie ukázal, v tomto prípade pre východnú slovenčinu sa nedá ani predpokladať.

(Pokračovanie.)

Štefan Sobolovský:

ZMENY V SLOVNEJ ÚSTROJNOSTI REDUKCIOU ARTIKULAČNÝCH POHYBOV ÚSTROJOV REČI.

Hovor čiže vrava je súhrnom veľmi složitých a koordinovaných fyziologicko-psychologických výkonov. S fyziologicko-akustickou čiastkou týchto výkonov zapodieva sa hláskoslovie

[32] Lud słow. II. str. A 148.

čiže fonetika. Širšiu pôsobnosť má fyziologicko-psychologická fonetika, ktorá každý artikulačný pohyb ústrojov viaže k nervovej sústave, k jej motorickej kôre. Pretože myšlienky čiže predstavy vyjadrujeme hovorom, vysvetľuje súvislosť myšlienok s motorickým ústredím mozgu a s vykonávateľmi hovoru: ústrojmi reči. Dokazuje, že samo myslenie ešte nie je reč, lebo chýba fyziologický výkon ústrojov reči. Myslíme síce v slovách, teda v abstraktách a len, keď treba, predvoláme predstavy do ohniska vedomia. Mnoho ráz ani myslenie nekryje hovor, lebo myslíme iné a iné vyjadrujeme slovom. Teda protiklady. K hláskoslovným vedám pridružuje sa v novších časoch fonologia,* ktorá stavia svoj systém na protikladných fonémach. (Nepozná hlásky, miesto nich má fonémy.) Skúma fonémy podľa ich funkcie a funkčného zaťaženia slovnej ústrojnosti. Má presne vytesané fonémy, ale len na základe hlavného charakteru hlásky. Neskúma, aké zmeny vzniknú napr. redukciou alebo množením artikulačných pohybov ústrojov. Vraj všade si uvedomujeme len hlavný charakter hlásky čiže fonémy. Nerozoberá rozličné odtienky hlasov, totiž pohybov ústrojov reči, lebo nemá ani fyziologického, ani psychologického základu. Tak, ako na obrazoch odtienky, nádychy a pod. hrajú dôležitú úlohu v optickom chápaní obrazu, to isté platí i pre zvukový systém hovoru. Pramene týchto zvukových odtienkov, lahodných nádychov treba nám hľadať vo výslovnosti čiže v artikulačných pohyboch ústrojov. Bez týchto podmienok nemôžeme zanalyzovať ľubozvučnosť slovenčiny a presne ustáliť jej zvukové hodnoty. Fonetika má tiež vymedzený počet hlások, ktoré skúma nielen so stanoviska hlavného charakteru, ale súčasne vyšetruje aj odchýlky, odtienky, ktoré vznikajú v rozličných variáciách, postavenia hlások v kolektíve slova alebo vety. Môžu to byť vzájomné pohyby dynamické, výškové, kvantitatívne, timbrové (farbové) a pod.

Ak nepoznáme základy fonetiky, nemôžeme čírou fonologiou vniknúť do najjemnejších súčiastok hláskovej alebo vetnej ústrojnosti a skúmať nielen jej hlavný charakter, ale aj rozličné odtienky v rozličných fyziologických postaveniach a funkciách, lebo najdôležitejšia príčina zmien hlasov v slovnej alebo vo vetnej ústrojnosti spočíva vo výslovnosti.[1] Fonologia

* Autor v tejto a iných svojich prácach študuje zvukovú stránku slovenčiny len so stránky fonetiky; nevšíma si ju so stránky fonologie. O základoch a význame pre štúdium jazyka fonologie, tejto mladej jazykovednej disciplíny, poučí nás informatívny článok Ľ. Nováka v SR, II, str. 97 n. — *Red.*

[1] Paul, Prinzipien, 4. vyd., str. 55—56.

bez pomoci hláskoslovia je vedou teoretickou, preto kloní sa viac ku štruktúre grafického slova ako ku štruktúre živého slova. Netreba zdôrazňovať, že slovenčina potrebuje ešte veľa výskumov s fonetického hľadiska. Uvádzame tu slová Jozefa Škultétyho:[2] „Jestli fonetika (hláskoslovie) slova môže byť slovenská, tak ono každé má miesto v písomnej reči slovenskej, čoby z ktorého nárečia nášho bolo." Inou otázkou je, čo pokladáme vo výslovnosti za správne a čo nie? Na otázku odpovedá antický Horatius takto: *Usus, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.* Teda skrátka: smerodajný je rečový, výslovnostný návyk. Totiž artikulačná báza, ktorá vzniká z dobre nacvičených artikulačných pohybov ústrojov reči. Tu vidíme pravdivosť slov povedaných Škultétym.

Vo výslovnosti uplatňujú sa rozličné odtienky zvukového rázu. Keď si myslíme, že naša výslovnosť je správna, aj vtedy podlieha náhode. Niekedy sa nám podarí správne vyslovovať hlásky a spájať ich v slovnej ústrojnosti, ale nie vždy a za každých okolností. V prúde hovoru väčšiu pozornosť venujeme obsahu, významu slova, vety ako výslovnosti. Táto automaticky prúdi. Len ten môže výslovnosť kontrolovať, kto pozná fonetiku hovoru a vie si uvedomiť každý artikulačný pohyb ústrojov reči. Zdá sa nám, že výslovnosť je rovnaká u každého Slováka. Môže byť, ale len s hľadiska všeobecného, a nie individuálneho, lebo ako na strome niet úplne rovnakých listov, tak ani u ľudí niet úplne rovnakých ústrojov reči. Preto sú väčšie-menšie odchýlky vo výslovnosti (individuálne). Nemyslíme tu na tzv. abnormality ústrojov reči, ako napr. vysoké alebo priveľmi nízke podnebie, hrubý jazyk a pery, riedke alebo vypadané zuby, umelý chrup atď., ale na normálne ústroje. Niektorý človek hovorí otvorenejšími ústami, iný zatvorenejšími. Tamtoho reč je zvučnejšia, toho tlmenejšia (individuálne zvyky). Ústroje živej reči sú dokonalé hudobné nástroje, len treba vedieť na nich správne hrať. No, každá reč má i tzv. rasové príznaky, ktoré súvisia nielen s akosťou ústrojov reči, ale aj s celou telesnou a duchovou podstatou človeka, národa. Slovenčina nie je len zvučná, ale aj ľubozvučná. Nie preto, lebo má veľa zvukových hodnôt hlavného charakteru, ale najmä preto, lebo hlavný zvukový charakter je spestrený jemnými odtienkami, nádychmi lahodných zvukov. Tvoria sa priechodmi ústrojov od hlasu k hlasu a v spájaní hlasov v celky. Výslovnostné odchýlky vznikajú aj *únavou* ústrojov.

V slovnej ústrojnosti nájdeme rozličné stupne funkčného zaťaženia hlások, t. j. že sa tá istá hláska často, alebo menej

[2] Slovenská reč, VIII. roč., str. 97.

často opakuje. Naznačíme aspoň jeden prípad. Keď viac ráz za sebou artikulujeme napr. *dlhé á*, po dlhšom opakovaní zmení sa na krátke *a*. Prečo? Preto, lebo chrbát jazyka pri *á* je vypuklý, pri *a* skoro plochý. Teda napätie svalstva chrbta jazyka je pri *á* väčšie, pri *a* skoro normálne, t. j. také ako pri odpočinku. Pri opakovaní energia svalstva ochabuje, vypuklosť chrbta jazyka klesá, vracia sa do normálnej polohy. Takto by sme mohli zanalyzovať všetky hlasy v slovnej alebo vetnej ústrojnosti reči podľa ich funkčného zaťaženia. Pravda, mení sa takto aj zvuk. Laik takéto alebo podobné zvukové odchýlky ani nespozoruje. Nám ide tu o to, aby sme ukázali na zmeny v normálnom chode výslovnosti. Do výslovnostných zmien môžu zasahovať všetky pohyblivé, teda aktívne ústroje reči, a to: pľúca, hrtan, hltan, jazyk, podnebné oblúky, pery a dolná čeľusť. Nepohyblivé ústroje reči sú pasívne, preto len s pomocou pohyblivých môžu sa zúčastniť na artikulácii (tvrdé a mäkké podnebie, nos, zuby a horná čeľusť). Tvrdé útvary ústrojov zvyšujú rezonanciu (zuby, tvrdé podnebie, chrupavky hrtana a hltana), mäkké rezonanciu tlmia (podnebné oblúky, mandle, najmä zväčšené, jazyk a pery). Najdôležitejšiu úlohu v artikulácii hrá jazyk. Formuje ústnu dutinu a tvorí skoro všetky hlasy okrem labiálnych. Pery tiež formujú dutinu ústnu a tvoria bilabiálne a labiodentálne hlasy. Čeľustný uhol, t. j. pohyb dolnej čeľusti, usmerňuje otvor dutiny ústnej. Stupne veľkosti čeľustného uhla majú vplyv na zvučnosť hovoru. Môžeme síce aj bez čeľustného uhla, teda zatvorenými ústami hovoriť, ale zvuk je slabý. Ináč je reč srozumiteľná, ale veľmi tlmená. Čeľustný uhol, t. j. veľkosť otvoru dutiny ústnej je spojený s pohybom jazyka vo vertikálnej čiare. Čím vyššie stojí jazyk pod podnebím, tým sú menšie ústa a naopak. Zvučnosť samohlások súvisí s výškovou polohou jazyka. Čím nižšie stojí, tým sú ústa otvorenejšie a zvučnejší hlas. Môžeme sa o tom presvedčiť, keď artikulujeme napr. zadopodnebné samohlásky od *a* po *u*, predopodnebové od *e* po *i* (dlhé *á, ó, ú, é, í*). Slovenský hovor žiada otvorenú artikuláciu. Nesprávne pohyby jazyka tlmia zvuk ako mäkký pokrovec. Pretože jazyk je najdôležitejším činiteľom hovoru, jeho funkciou vzniká najviac hlasových zmien a odtienkov. Ak chceme názorne vidieť redukciou pohybov jazyka vzniklé zmeny, treba nám aspoň zhruba naznačiť hlavnejšie pohyby jazyka v artikulácii. Na jazyku rozoznávame tri hlavné čiastky: koreň, chrbát a koniec. Celý jazyk od koreňa po koniec rozdeľujeme na viac artikulačných čiastok, tzv. artikulačnych miest. Tak napr. na konci je *apex*, ďalej *korona (frons)*, potom nasleduje chrbát *(dorsum)*, a to: *praedor-*

sum, mediodorsum a postdorsum. Tak ako jazyk, i podnebie je rozdelené na artikulačné miesta. Pery (labiles) sú mimo ústnej dutiny, tvoria predsieň *(vestibulum oris).* Je labiálna, bilabiálna, labiodentálna, dentálna, interdentálna, postdentálna, alveolárna, postalveolárna, mediopalatálna, uvulárna, postpalatálna artikulácia. Podľa jazyka: apikálna, koronálna, dorsálna, uvulárna čiže velárna atď. artikulácia. Každý samostatne artikulovaný hlas má presne vymedzené artikulačné miesto a artikulačné pohyby ústrojov reči. V súvislej, plynulej reči často sa mení nielen artikulačné miesto, ale aj niektoré artikulačné pohyby, a to v každej reči inakšie. Hála v nedávnej minulosti zapodieval sa so slovenským hláskoslovím. Dokazoval, že slovenské hlásky okrem niektorých sú totožné s českými. Najviac práce mu dalo stredopodnebné *ä.* Ale najdôležitejším výskumom nevenoval pozornosti, napríklad rozličným variáciám hlasov v slovnej štruktúre, v ktorých sa javia najväčšie rozdiely medzi českou a slovenskou výslovnosťou. — Predná čiastka jazyka (asi $^1/_3$ celého jazyka) je voľná, dve tretiny súvisia so svalstvom dolnej čeľusti a s jazylkou. Vertikálnym pohybom jazyka pohybuje sa aj hrtan a násadné rúry. Jazyk koná dva hlavné pohyby pri artikulácii: v smere horizontálnom a vertikálnom. Dĺžka priestoru horizontálneho je asi 6 cm (od zubov, rezákov, po podnebné oblúky), vertikálna výška je asi 3 cm (od odpočívnej polohy jazyka po podnebie). Okrem týchto hlavných dvoch pohybov môže sa pohybovať v ústnej dutine na všetky strany. Môže sa listovite rozprestrieť a ryľovite zúžiť.

Keby sme porátali pohyby jazyka pri dlhšom hovore, dostali by sme dosť značnú dĺžku a výšku. Aj tento stručný popis ústrojov reči a ich pohybov nám ukazuje, ako a kde môže vzniknúť redukcia v niektorých hlasotvorných činnostiach, či vo vynechávaní jednotlivých artikulačných pohybov v priechodoch a či v splývaní, alebo v sbližovaní artikulačných miest. Treba nám tu ešte vedieť, že výkony artikulačné pri tvorení izolovanej hlásky často sa odlišujú od artikulačných výkonov v súvislej reči. V artikulácii samostatných hlasov rozoznávame tri hlavné pohyby: začiatok, stred a koniec. Fyziologicky to značí: kým nehovoríme, ústroje reči sú v polohe odpočinku, jazyk je mierne rozložený, pery ľahučko zdvojené, medzi hornými a dolnými rezákmi je malá štrbina, podnebné oblúky kryjú koreň jazyka, vdych *(inspiratio)* a výdych *(expiratio)* prúdi nosom. Cesta pohybov ústrojov od odpočívnej polohy po artikulačné miesto hlasu je začiatkom hlasu, upevnenie pohybov na artikulačnom mieste hlasu je stred hlasu čiže hlavný

charakter, cesta pohybov zpät je koniec tvorenia hlasu. Pohyby pri každom hlase sú nezmenené a súčasné. Môžeme ich ľubovoľne opakovať, zakaždým vznikne len ten istý hlas. Na začiatku hovoru vyrušíme z odpočinku len tie ústroje, ktoré chceme funkčne zaťažiť, t. j. ktoré potrebujeme pri tvorení hlasu. Tak napr. pri vyslovovaní slova *mama* vyrušíme labily a podnebné oblúky. Labilami utvoríme záver a podnebné oblúky utvoria velárny záver, aby vzduch čiže vlny hlasu mohly prúdiť nosom. Taktiež vyrušíme aj hlasivky. Hlasivková štrbina sa zatvorí a hlasivky sa chvejú. Jazyk je indiferentný, jeho poloha pri *a* je totožná s polohou odpočívnou. Inokedy zas vyrušíme naraz všetky ústroje, napr. v slove *matka*. Vidíme, že niektoré ústroje po vykonaní funkcie vracajú sa do polohy odpočívnej, iné pracujú ďalej, ak ich funkcia vzťahuje sa aj na tvorenie nasledujúceho hlasu, napr. v slove *vtedy* (*ftedy*) s dolnou labilou súčasne vyrušíme aj jazyk, aby zaujal artikulačné miesto hlásky *t*, kým trvá labiodentálna štrbina hlásky *f*. Teda pohyby labíl a konca jazyka sú súčasné. Takúto pohybovú súčasnosť nájdeme pri spájaní všetkých hlasov.

Fyziologické zákony o najmenších pohyboch vzťahujú sa aj na ústroje reči. Podľa týchto zákonov ústroje reči pohybujú sa najkratšou cestou od artikulačného miesta hlasu jedného k artikulačnému miestu hlasu druhého. Spojovacie priechody hlasov sa zredukujú. Sú však výnimky, napr. pri aspirátoch a diftongoch, kde ústroje reči odbočia od cesty najkratšej a pohybujú sa zákrutou, medzitým dotknú sa aj iného artikulačného miesta a tvoria aspiráty, polosamohlásky nezvučné, polozvučné a zvučné *vsuvky*.[3] Dĺžka cesty artikulačných pohybov súvisí s artikulačnými miestami spojovaných hlasov. Všeobecne hovoríme o troch dĺžkach: *o krátkych*, keď sa napr. labiálne alebo labiodentálne hlasy spájajú s postdentálnymi alebo alveolárnymi, alveolárne s postalveolárnymi hlasmi a pod., ďalej *o stredných*, keď labiálne a labiodentálne hlasy sa spájajú s palatálnymi, a *o dlhých*, keď napr. apikálne a koronálne hlasy spájame s velárnymi atď. Najkratší priechod majú tzv. zdvojené konsonanty čiže dvojice hlasov (geminátу), napr. v slovách *poddaný, oddych, pod dubom, mäkký, rozzúriť, rozžať* (*rožžať*), *denný, kamenný, tu bol lovec, orol letí* ap., potom asimiláciou zdvojené afrikáty: *otec—occa, sudca—succa, otče—očče* atď. Zdvojené konsonanty, či sú umiestené v grafickom slove alebo v medziach slov, majú rovnaké artikulačné vlastnosti a spoločné artikulačné miesto. Majú síce aj iné su-

[3] Termín „vkladné" a „sprievodné hlasy" nie je veľmi zodpovedný.

sedné hlasy spoločné artikulačné miesto, ale netvoríme ich rovnakou artikuláciou. Kým stred zdvojených konsonantov splynie, vyslovujeme ho razom, zatiaľ pri hlasoch s rovnakou artikuláciou stred sa uplatní pri každom hlase; sú, pravda, aj výnimky, o ktorých sa ďalej zmienime. Pri zdvojených konsonantoch práca ústrojov sa zredukuje. Zo šiestich artikulačných pohybov zostanú iba tri. Začiatok prvého a koniec druhého hlasu, kým stred hlasu je spoločný. Takto splynie záver zdvojených explozív, úžina zdvojených spiransov a bokové úžiny zdvojených laterálnych hlasov. Taktiež splynie labiálny alebo linguálny záver nazálnych hlasov.

(Pokračovanie.)

Ondrej Ochrnjal, inšp. SŽ.:

ODBORNÁ TERMINOLOGIA V NÁKLADNEJ TARIFE SLOVENSKÝCH ŽELEZNÍC.

Po zmenených politických pomeroch roku 1938 bola postavená i správa SŽ pred úlohu riešiť niektoré jazykové problémy. Bývalé české predpisy, tarify a tarifné pomôcky bolo načim nahradiť novými, slovenskými. Do prevratu železnice na Slovensku nemaly ani jednej slovenskej tarify. Azda nebolo dosť iniciatívy so strany Slovákov, alebo sa mala uplatniť nanucovaná zásada, že slovenčina je chudobná na odborné termíny, a preto bolo treba ustupovať bohatšej reči. Tým sa dá vysvetliť aj zjav, že naše svojské slovenské, lež nezaužívané slová sa i teraz, keď sa nekladú nijaké prekážky našej materinskej reči, ťažko ujímajú v živej hovorovej reči, lebo sú často pokladané za ľudové, tobôž nesúce za termíny. S takýmito zjavmi stretávame sa v slovenskej terminologii obchodnej, gazdovskej a priemyselnej okrem v právnej, do ktorej silne prenikajú pôvodné slovenské slová. Je to ľahostajnosť nás Slovákov, a najmä našich obchodníkov, gazdov a priemyselníkov k svojej reči.

Hoci nie som filolog a moje povolanie je ďaleko od tohto odboru, predsa shodou okolností bolo mi načim zápasiť s odbornou terminologiou v rozličných priemyselných odvetviach. Táto úloha mi bola daná vtedy, keď mi bol sverený preklad predtým platnej čes. nákladnej tarify do slovenčiny. Tu som narazil na nejeden tvrdý oriešok, lebo som sa stretol s odbornou terminologiou v priemysle sklenárskom, chemickom, tehliarskom, poľnohospodárskom, drevárskom, elektrotechnickom, baníckom, ka-

menárskom, strojárskom, papiernickom, olejárskom, garbiarskom, ovocinárskom, textilnom, lesnom, stavebnom, zemnom, železiarskom a mydlárskom.

Nemal som ani odkiaľ čerpať materiál, keďže odborných učebníc slovenských nemáme a informácie u dotyčných odborníkov boly také nepatrné, a keď som sa od nich niečo dozvedel, to len vžité cudzie termíny, ktoré časom v našich terminologiách celkom zdomácnely. Spravoval som sa preto zásadou uviesť do tarify práve tie termíny, ktoré čeština nemá.

Predovšetkým opieral som sa o Pravidlá slovenského pravopisu, Tvrdého Slovenský frazeologický slovník a Kálalov Slovenský slovník a podarilo sa mi zmôcť zväčša potrebný materiál. Prízvukujem z v ä č š a, lebo na dokonalom preklade bolo by bývalo zainteresovaným odborníkom pracovať i roky a správa Slovenských železníc preklad tarify zo služobných príčin naliehavo potrebovala. Na ukážku uvádzam niekoľko markantných príkladov:

České termíny:	Slovenské termíny:
pryžové zboží	= *gumový tovar*
chmýří rostlinné	= *páperie rastlinné*
chaluhy	= *riasy*
stoupový papír	= *gniavený papier*
potištěný papír	= *papier s tlačou*
sešlý papír	= *obstarný papier*
bramborové vločky	= *zemiakové páperie*
bramborové zdrtky	= *zemiakové drviny*
bramborová sad	= *zemiakové sadivo*
řízky cukrovkové	= *cukrovkové rezky*
klesťové dříví	= *haluzina*
pařez	= *peň*
chrásti	= *ráždie*
pryskyřice	= *živica*
rum stavební	= *ruina stavebná*
struska	= *troska (železná)*
skruže	= *klenbovky (tehly)*
dřeň	= *pretlak (ovocný)*
stávkové zboží	= *krátky tovar*
ječmenné kroupy	= *lohaza (loházka)*
kelímky	= *tégliky*

vřes	= *šedivník*
jáhle	= *pšeno*
jíška	= *zápraška*
trámy	= *hrady*
pražce	= *podvaly*
špalek (špaliček)	= *klát (klátiky)*
rtuť	= *ortuť*
pokrutiny	= *pagačiny*
vorové houžve	= *plťová húžva*
lišty	= *listvy*
plaňky	= *plotovky*
jilmové dříví	= *brestové drevo*
dříví pořízem opracované	= *drevo opracované oberučným nožom*
dřevní drť	= *drvina drevnatá*
olověný stěr	= *olovená pena*
víkev	= *ľadník*
směska	= *miešanka*
fermež	= *firnajz*
sešule	= *strúčky*
slupky	= *lupinky*
tabáková drolina	= *tabakové omrviny*
požární stříkačka	= *hasičská strickačka*
luštěniny	= *strukoviny*
koště	= *metla*
krabice	= *škatule*
drůbež	= *hydina*
marmeláda	= *lekvár*
zámotky bource morušového	= *zámotky hodvábnika*
rákos (rákoska)	= *trstie (trstenica)*
dílčí zásilky	= *zásielky čiastkové*
osinek	= *azbest*
střepy a zlomky	= *črepiny a úlomky*
klih	= *glej*
klejt	= *glejt*
rmut vinný	= *mut vinný*
stěhovací svršky	= *sťahovacie hnuteľnosti*
slín	= *opuka*
loukotě	= *bahry*
podsvinčata ap.	= *cicavé prasce* ap.

Niekoľko príkladov, ktorých význam nekryje sa s priliehavým slovenským termínom:

České:	Slovenské:
skot?	= (nekryje pochop *lichva*)
vepřový dobytek	= *ošípané*
mořidlo na ořechovo?	
pemrlování?	
drážkování?	= iné je slovenské *žliabkovanie* a *(ryhovanie)*
posady pro drůbež?	= *(bidlo?)*
štukatér?	
rybí potěr?	= *(ikry?)*
žíně?	
žhavé?	
žravé?	
žíravé?	
žihané?	
useň	
koža piklovaná a iné.	

Tam, kde nebolo možné oprieť sa o Pravidlá slovenského pravopisu, uspokojili sme sa s prostým poslovenčením termínu. O tom, že nie sme s našou odbornou terminologiou načistom, najlepšie svedčia diferencie, ktoré sa javia medzi Pravidlami slovenského pravopisu a dennou tlačou, respektíve odbornými článkami v hospodárskych a priemyselných rubrikách.

Touto svojou úpravou odbornej terminologie podávam bohatý materiál a prosím zainteresovaných, nech rozvinú na stránkach Slovenskej reči rad podrobných návrhov na svojskú odbornú terminologiu jednotlivých odvetí podobne, ako sme to čítali v článku „Návrh na odbornú terminologiu v slovenskom železiarskom priemysle" od Ing. Štefana Veselého. (SR VIII, 171).

Poznámka redakcie. — Za *ortuť* bol by býval lepší tvar s koncovým *-a*: *ortuta*, ako ukazuje aj slovenské priezvisko *Ortuta* (SR VII, 286) a *Ortutay*. Azda termín *marmeláda* mohol ostať aj v slovenčine na rozdiel od *lekváru*, pod ktorým sa obyčajne myslí *slivkový lekvár*; v hovorovej češtine *slivkový lekvár* je *povidlí*. Českému *žhavý* v slovenčine zodpovie *žihavý* ako deverbatívum pridavného mena od slovesa *žihať* 'páliť, piecť'; je aj u Kukučína: ustatá pod žihavými lúčmi slnca (IV[4], 17). Za český termín: *potištěný papír* zodpovedný slovenský výraz je *potlačený papier* (porov *popísaný papier*). Miesto termínu: „cicavé prasce" mal byť zaužívaný termín: *ceckové prasce* (západ). Medzi *rumom* (ten už leží) a *ruinou* (tá ešte stojí) je rozdiel. Termín *stoupový papír* v slovenčine je *stupový* papier (porov. *stupy*, Stupava).

Jozef Orlovský:

NÁREČOVÉ SLOVÁ A VÝRAZY.*

Stráže n/Myjavou (Nitrianska):

adut, tromf v kartách na hranie: namyslený človek; tučné dieťa: *Takí mauí adut je to.*

ale, s, so, asi: *Hoc tam ale dvje polénka! Daj mu ale dva pohárečki!*

aňi suané, aňi masné, rozprávať bez smyslu.

armarka, kuchynský kredenc: *Sú pouožené* (peniaze) *v šálce v armarce.*

asa hodi! nech žijú hody!

bábo, bábenko, novorodeniatko: *Obádvá sa velice ťešá na bábenko.*

bacat (dets.), biť: *Nebacaj mja!*

bacnút (sa), spadnúť; hodiť sa; v detskej reči udariť: *Tušíms' baceu do buata. Bacua dzecko do duchni. Baceu sa do vodi. Posúchaj, lebo ťa bacnem.*

bakaní (dets.), špinavý; zlý: *Fuj, jaké máš bakané šatečki! Nebuc bakaná, lebo ťa zbacám!*

bále, črevá: *Bále si odnésli Cigáňi. Bále ťi vitečú* (povie sa dieťaťu, keď sa poreže).

banovat, ľutovať: *Banuje za ňú, aš uš je neskoro. Ket sa kvjet presadzí a ket vjadne, poví sa, že obanovau.*

bapka, železo, na ktorom sa nakúva kosa; háčik na zapínanie na šatách.

báraj, hoci: *Báraj ti mi dones trochu vodi.*

barches, pletený koláč: *Barches je dobrí ke kávje.*

bdzinečka, maličkosť. *Za bársjakú bdzinečku ich trestajú.*

bjehat, rýchle chodiť, bežať: *Tecinka bjehajú jak krepelica. Neporádné dzecka jakésik, co porát bjeháte! bjehat sa: Kráva sa nám bjehá.*

bješkat, bježinkat (dets.), ísť: *Mariška uš pjekňe bješká.*

blavúňat, štekať: *Tejto noci psiska strašňe blavúňali.*

bohaňa, bohatá ženská: *O, vi ste bohaňa, vi to lahko zapuacíte!*

bosorka, motýľ; striga; klebetnica.

bravlúch, mravec: *Poščípau mja bravlúch. Bravlúši mi uazá po noze* (stŕpla mi noha).

brečka, rozvarené slivky; zlý nápoj; sneh, premiešaný blatom: *Naléli nám jakúsik brečku, že sme to aňi pit nemohli. Ket sa budeš porát puákat ſ tej brečce, rozmočá sa ťi strevíce.*

búbat (dets.), bozkať: *Búbaj!*

buďurál, peňaženka: *Ten má veru plní buďurál.*

bumbat (dets.), piť: *Tu máš voďičku, dobre sa nabumbaj!*

bútorit, v noci alebo skoro ráno vyrušovať iných zo spánku: *Ceuú noc bútoriua.*

búvat, buvinkat (dets.), spať: *Náš Štefánek ešče búvá.*

cancor, roztrhané šaty; dlhý rad svislých číslic, súm v nákupnej knižke: *Samé cancore z ňeho visá. Uš teho má navješané ceué cancore a ňic si nespuácá.*

cap, cap: *To neňi koza, to je cap.*

cecák, prasiatko, čo ešte cicia; rozmaznané dieťa: *To je takí mamin cecák.*

cica (dets.), mačka: *Na, cici, na!*

cicinka (dets.), mačička, kožužinka: *Mám na kabátku cicinku.*

cigáňit, luhať: *On si mislí, že šeci temu uvjerá, co on nacigáňí!*

cmúlat, nepekne jesť: *Jec porádňe, nemosíš tak cmúlat!*

cucu (dets.), cukrové, cukor: *Ket budeš dobrá, dostaneš cucu.*

curdzík, kutica, malá izbička.

---

* Pre nedostatok typov *j* je vysádzané iba *j* a miesto zaobaleného *ł-u* je iba *u*.

cvikla, krmna repa.
cvikla cukrová, cukrová repa.
cvikla kouková, futrová, krmna repa dlhého tvaru.
čačaní (dets.), pekný: *Máš čačaní fjertúšek.*
čachrovat, vymieňať si veci, čarovať: *Ve škole nesmíme z ňičím čachrovat.*
čečé (dets.), pekný predmet.
čepcovat, biť po hlave: *Ket nebudeš porádní, tak ťa vičepcujem, že ťi odejde chuť robit sprostosci.*
černé malini, lesné maliny.
čupnút si, sadnúť si skrčmo na päty: Čupňi si, aby ťa nevidzeli!
čurkat, čurinkat (dets.), močiť.
dat (sa), vybiť, chytiť sa do bitky: *Počkaj, šak já ťi dám, co pes nesce! Dali sa do sebja jak dvá kohúci.*
dohŕčit sa, prísť vo veľkom množstve: *Tolko sa ich narás dohŕčiuo, že sa tam aňi pomjescit nemohli.*
domúvat, dohovárať: *Darmo mu domúvaua, neposuecheu ju.*
dotrpačit, ťažko nejakú prácu skončiť: *Chvalabohu, uš sem to preca dotrpačiu!*
dratar, drotár.
drúlat, šúľať, múčnych jedál veľa narobiť: *Nadrúlám vám tích doukú, abi ste ich mjeli aj na zajtrašek.*
duznot, dunenie: *Na fronce biu stáui duznot, aš na Boži narodzeňí šecko ucichuo.*
ďenglaví, slabý, neduživý: *Pretím biu dicki takí ďenglaví, aš fčil sa jaksik rozebrau.*
dzite preč! choďte preč!
džavrat, pýtať, žobrať: *Nedžavri uš tolko!*
džber, okrúhla nádoba drevená: *Tá je tustá jak džber.*
džigat, džignút, pichať (tiež slovom), bodať: *Džigňi ho do boka, nech tolko netrepe! Nevím, co se mnú máš, ket porát do mja džigáš!*
fajront, voľný čas po práci: *Tak uš máš fajront?*
falangírovat, túlať sa, chodiť bez cieľa: *Ceui deň enem falangíruješ a já mosím sama doma robit.*
fatrc, veľký kus: *Takí fatrc chleba mi uvalili, že sem ho mjeu dost na ceui deň.*
fercovat, stehovať.
fidlikat, zle hrať na husliach: *Co porát fidlikáš, šak mja uš uši bolá!*
fifik, prefíkaný človek: *Daj si naňho pozor, lebo to je fifik!*
firhank, záclona: *Kúpiua si nové firhanki.*
fiškus, prefíkaný človek.
fišpánka, trstenica: *Šak ťa vitrepú ve škole s fišpánkú.*
fjertoch, fjertúšek, zástera, zásterka.
fogaš, vešiak: *Povjes si kabát na fogaš!*
fraj, voľno; voľný; voľný čas: *Uš máte fraj? Okno mosí bit fraj.*
frčat, utekať; ísť rýchle na voze: *Tak frčali okouo nás, že sem nestačiu za ňima vibjehnút.*
frčka, úder ukazovákom, uvoľneným zpoza pridržiavajúceho palca: *Takú frčku mu dau po nosi, aš sa mu v očách zaiskriuo.*
frflat, hundrať: *Frfle jak staré pivo v r . . .*
furt, neustále: *Furt ho mosí napomínat.*
fusakla, ponožka mužská.
gahúlat, rozprávať, shovárať sa o bezvýznamných veciach: *Zas vám tam starí gahúlau?*
galanskí Cigáňi, vandrovní Cigáni.
galóti, nohavice: *Vipigluj mi galóti!*
gaťe, spodné nohavice.
gaubaňa, ľavá ruka (pej.): *On šecko robí gaubaňú.*
gebula, jed: *Navariua mu jakejsik gebule, sceua ho otrávit.*
generálskí krágl, veľká časť pien na pive: *Aleš mu spraviu generálskí krágl.*
gňíbat, tlačiť (sa): *Co ten grumbír tolko gňíbeš, šak budeš mjet s ňeho kašu.*

gňíbaňica, tlačenica: *Tam biua gňíbaňica, aňi pohnút sas' nemoheu.*

gramblaví, nešikovný: *Ja nevím, co si taki gramblaví, šecko ťi lecí z rukú.*

gramblos, človek, ktorému všetko vypadúva z rúk.

guča, niečo v hrsti skrčené: *Hodziu po ňem guču papíru.*

haba, habinek (dets.), chlieb: *Papaj aj habinek!*

hačat, hačinkat (dets.), sedieť: *Tu pjekňe hačaj, já hnet dojdem naspátki!*

hajat, hajinkat, hajuškat (dets.), spať; ležať.

háklivi, chúlostivý, nedotklivý: *Jaká háklivá, co ťi tam nos ukúsli! Ja sem velice háklivá, hnet nastidnem.*

halabala, neporiadne: *Robíš to enem tak halabala, taká robota nestojí za ňic.*

hama (dets.), zima: *Venku je hama. Je ťi hama?*

handlér, priekupník so statkom.

hapat (dets.), spadnúť: *Nehapaj! Hapáš!*

hauda, ženská zlej povesti: *Bjehau za haudama.*

hél, kút za pecou, kde je „fološ" (líhadlo): *Dzi do hélu!* (Odíď!)

híbat, hýbať, ponáhľať sa: *Mosíte dobre híbat, lebo ináč zmeškáte.*

hnet sem biua hore nosem a dúle bradú (= spadla som).

hňést, hustejšie cesto miesiť na lopári, hniesť.

hňetací deska, lopár.

hoblini, hoblovačky: *Fčíl kúríme z hoblinama.*

holba, 1/2 l. nádoba: *Donésua sem vám holbu mléka.*

holoplúšča, holé vtáča, bez peria; človek, čo má málo šiat: *Vzau si to enem také holoplúšča.*

hondžíkat sa, hojdať sa: *Dzeci sa hondžíkajú pred nás na drevje.*

hoňit sa, naháňať sa: *Dzeci sa hoňá po ulici.*

hoňená, hra, naháňačka: *Dzeci, hrajme sa na hoňenú!*

hore pácem, držať niečo opačne, dolu hlavou: *Šak držíš ti novini hore pácem!*

hótkafka, hojdačka: *Zajtra dojdzi k nám, uvidzíš, jakú máme hótkafku!*

hótkat sa, hojdať sa.

hrabe sa jak štiré, ide veľmi pomaly, ťarbavo.

hrajinkat, hrajuškat sa (dets.), hrať sa.

hŕcnút, sotiť, drcnúť: *Ket ťi nedá pokoj, dobre ho hŕcňi!*

hríbek, drevko podoby hríba na „štopkanie" pančúch alebo ponožiek.

hŕkafka, hrkálka (dets. hračka).

hučák, miesto v Myjave, kde voda s hati padá: *Já takích chuapú, jak si ti, aj sto odnesem a hodzím do hučáka.*

huk: Mjeu na kabáce huk na huku (= záplatu na záplate).

hukovat, nepekne šiť, plátať: *Aspoň bi si mohua ti šati zahukovat a nechódzit taká rostrhaná.*

huspaňina, studeno: *Na večeru budeme mjet huspaňinu s grumbírem.*

hužvárit, žgrliť: *Nevím veru pro koho tak hužvárí, ket nemá dzeci.*

chachúlat sa, nahlas a nepekne sa smiať.

chandobní, biedny, úbohý: *Mjeua na sebje enem také chandobné šatečki.*

chlopňa, rýchla choroba: *Daj si pozor, abis' nedostau nejakú chlopňu!*

chodzá tam jak na suanú Moravu, hrnú sa za výhodnou kúpou.

chovinkat (dets.), na rukách varovať: *Ti sa rát chovinkáš!*

chovíst, vysoký, chudý človek: *Dobre ho kŕmjá a porát je to taki chovíst!*

chráp, papuľa, pisk hoväda; ústa (pej.): *Daj mu po chrápje!*

chruňa, sprosták.

chvála na ulici a h.... f truhlici, chváli sa, a nemá nič.

chvalená, chvalenká, osoba, ktorá sa mnoho vychvaľuje.

chvístat, vyklúdiť sa (o husi, kačke alebo kvočke): *To je strach, co tá hus uš nachvístaua.*

ide jak hoptrt, ľahko oblečený.

ívero, íver.

jachtač, človek, hovoriaci nerozmyslené slová.

jašiduo, zjašený človek: *O, to je také jašiduo jašácké!*

(v) jednem kusi, ustavične, bez prestávky: *V jednem kusi tá kráva virukuje za tím telatem.*

jedoviti, zlostný: *Ten má veru zuú náturu, strašňe je jedoviti.*

jegdzit, chodiť vlakom: *Každú sobotu jegdzím domú.*

jóbešáki, druh zemiakov.

káčkat sa, pliačkať sa vo vode (o deťoch): *Nekáčkaj sa uš tolko, šak budeš konc mokrí!*

kahan, veľký hrniec: *Porádni kahan kávi vipiješ!*

kakat (dets.), ísť na veľkú potrebu.

kapka, kapečka, kvapka, trocha, troška; cukrík: *Nechaj mi aspoň kapku vodi! Dajte mi kapki!*

katerini, hrubé črevá z ošípanej.

kefa, kefa na šaty, topánky, ale na drhnutie dlážky alebo dreveného náčinia je *kartáč.*

kefka, kefka na zuby, nechty.

kenteš, starý roztrhaný kabát.

kepl, mláťací stroj, ťahaný statkom: *Mi sme si šecko obilé vimuácili na kepli.*

kíbl, plechové vedro na vodu.

kijaňica, silná palica, bakuľa: *Namíriu naňho kijaňicú.*

kik-kik (dets.), čo pôsobí bolesť.

kiknút (dets.), spôsobiť (si) bolesť: *Daj si pozor, lebo sa kikneš!*

kléšč m., kliešť: *Drží sa ho jak kléšč* (veľmi silne).

klohňit, veľa variť: *Naklohňiua sem im na dva dňi, abi mjeli co jest.*

kočka, mačka: *Co tá kočka porát mraudží?*

kolébat, kolísať: *Aňičko, kolép Jošku, abi napuakau!*

kolépka, kolíska.

kontršíl, kvietnik: *Presac belagóni do vječích kontršílú!*

koňíčki pást, dolu bruchom ležať (o dieťati).

koštovat, stáť v cene: *Co koštovau metr tehoto štofu?*

kotržina, nepekné mäso zo starého hoväda.

kraml m., skoba.

krepelica, prepelica.

krípopa, priekopa: *Spadeu do krípopi.*

krispán, vianočný stromček: *Aj mi budeme mjet na Vánoce krispán.*

krkáň, havran; človek s dlhým krkom; človek, ktorý mnoho zje: *Uš je zlé, ket sa krkáň odváži až do dvora. Nelúbi sa mi ten čovjek, je to taki krkáň. Tolko krkáňú živit, to neňi našpás.*

krúcit sa, obracať sa (o voze): *Zakrúcte sa aš tam na druhém dvori, tam je víc místa! Žauúdek sa mi krúci* (= Je mi zle od žalúdka).

krúžlat, zbavovať surové zemiaky alebo ovocie kožky nožom: *Okrúžlaj mi to jabúčko!*

kučovat, klčovať: *Nakučovau sem si dreva na ceuú zimu.*

kupovat: Uš si vjec nekupujte, postačí vám jedno dziťa!

kupšat, kupšinkat (dets.), kúpať: *Fčil sa budeš pjekňe kupšat.*

kúsat, pokúsat, hrýzť, pohrýzť: *Pes mja pokúsau.*

kusní i kuntí (dets.): krstný otec.

kuácit sa, kývať sa: *Strom sa kuáci. Ale sa kuáci, co je napitá.*

kuásek tureckého žita, šúľok kukurice so zrnom: *Velice mi pošmakovau kuásek tureckého žita.*

kuša, lakomý človek: *To je taká stará kuša.*

kuobáska, klobása.

kútkovat sa, skrývať sa po kútoch: *Šak je to škaredze, ket sa tak kútkujú.*

kvacnút, fŕknuť: *Kvacua ťi kaša na kabát.*

kvákat, vrana kváče; ťahať za vlasy: *Nekváčte mja tak za vuasi, šak mi ich šecki vitrháte!*

(Pokračovanie.)

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

POZNÁMKA K ČLÁNKU „ODKAZ NA PORAD PRÁVA".

V SR IX, 48, prispievateľ pod znakom —tri— navrhuje miesto nesprávneho právnického termínu „odkaz na porad práva", „upútenie na žalobu", odvolávajúc sa na nárečové slovo *pút* a lit. *pútec*. K tomu redakcia poznamenáva, že od slova *pút* máme sloveso *putovať*, no nemáme odvodeného slovesa IV. triedy **(u)pútiť*, od ktorého navrhovaná forma *upútenie bola by podstatným menom slovesným. Len k poznámke redakcie poznamenávam, že v západoslovenskom nárečí (Plevník) užíva sa od subst. *pút* i odvodené složené sloveso IV. triedy *od-pútiť*, a to vo výraze *vtáčence sa odpútia*. Keď sa chlapci dozvedia, kde sa vtáčence *nosia, vláčia*, zakazujú si tam pozerať, aby sa neodpútily, neodišly vláčiť na hniezdo niekde inde. Podobne hovorí sa o človekovi, ktorý často chodil do domu, že sa *odpútil*. Navrhovanému právnickému výrazu bola by ináč — subjektívne — na závadu slovná asociácia *uputnať, upútať* — *putnanie, upútanie* na niečo. *D. Tatarka.*

K TVAROM *BARDEJOV—BARDIJOV*.

Univ. prof. Ján Stanislav na širšom základe vyložil pôvod názvu mesta *Bardijova*. Ondrej Germuška, rodák z tohto kraja, hľadal tu koreň *bard-* v súvise so slovom *brdo* ‚holá, skalnatá stráň', porov. slovo *brdárka* 'fara v chudobnom, skalnatom, neúrodnom kraji'. No pri tejto etymologii ťažkosti robilo vyložiť koncovku *-ijov*, v ktorej sa tušila „rozšírená" prispojovacia prípona *-ov* a azda týmto vplyvom sa aj začalo najmä v písme odsúvať intervokalické *-j-*, aby bolo bližšie k prípone *-ov*: *Bardiov*. Z výskumu univ. prof. J. Stanislava je teraz zjavné, že zodpovedný tvar nárečový je *Bardijov*, teda tvar s intervokalickým *-j-*, ako na to poukazuje aj tvar v priezvisku *Bardijovský*, známy napríklad v Prešove. Ak obyvateľom mesta ide o zmenu doterajšieho názvu *Bardejov*, ktorý pokladajú za cudzí, úradne Čechmi nanútený, tak potom nemali by voliť formu *Bardiov*, domnele prispôsobenú k spisovnej reči, lež *len* čistú nárečovú formu *Bardijov*, ktorá dobre zapadá do systému toho nárečia. Nárečová odchýlka od systému spisovného jazyka pri *Bardijov* nemala by nijakého rušivého momentu v spisovnej reči. Veď ani mnohé iné názvy obcí nepíšeme presne podľa noriem spisovnej reči, ako napr.: *Madunice* (spis. *med*), *Malženice* (spis. *manžel*) a iné. Ani Česi nehýbali nárečovým tvarom *Turnov*, aby ho nahradili spisovným „Trnov". I my tu mohli by sme mať

výnimku zpod pravidla, najmä keď ide o dávnu žiadosť tamojších občanov a ich uspokojenie. SR sa bola zastávala tvarov *Bardiov-Bardijov* proti *Bardejov*. Po tomto výklade J. Stanislava príde sa jej prikloniť k tvaru *Bardijov*; tak aj Czambel zapisoval v svojej Slovenskej reči (str. 310) a takto písaval aj J. Škultéty: v Prešove i v *Bardijove* (O Slovákoch I, T. Sv. Martin 1928, str. 309).

Ak sa úradne bude meniť terajší úradný názov mesta, tak potom príde len tvar *Bardijov*.

A. Jánošík.

SLOVNÍK JAZYKA SLOVENSKÉHO.

V Matici slovenskej už dávno pamätali na dôležitú úlohu slovenskej jazykovedy — na slovník spisovnej slovenčiny. Už roku 1925 vydala MS pravidlá „Ako vypisovať látku pre slovenský slovník". V apríli r. 1931 utvorila sa v lone MS slovníková komisia, ktorá, pravda, nemala viditeľných úspechov. (Nár. noviny z 28. mája 1932, str. 3.) Potom v Jazykovom odbore dávaly sa texty na excerpovanie a Matica prevzala slovníkový materiál. Napokon pri MS sa založila Kancelária Slovníka jazyka slovenského (SR VIII, 30), ktorá má ďalej shromažďovať a spracúvať slovníkový materiál.

Veľkú časť materiálu, ktorý je teraz uložený v Kancelárii SJS, tvoria lístky, kúpené Maticou od amerického Slováka J. G. Konuša r. 1936—7. Lístky neboly síce excerpované presne podľa spomínaných pravidiel, sú často kusé, neúplné, ale pre prvú orientáciu dostatočné. Bude možno ich použiť najmä pre príručný slovník, kým nemáme ešte dosť materiálu, excerpovaného presne podľa pravidiel, ale aj to len po dôkladnej revízii vybraných dokladov. Konuš pracoval tak, že čítal knihy popredných slovenských spisovateľov, čo mal naporúdzi, podčiarkol dôležité slovo, niekedy aj väzbu, a dal vypísať pisárkam. Abecedne podľa autorov usporiadané sú to tieto texty:

Michal Bodický, Rozpomienky a pamäti, MS, 1933 (2522 lístkov),

Pavol Dobšinský, Prostonárodné slovenské povesti, KÚS. Usporiadal Pavol Dobšinský. Sošit 1., 3. vyd. 1922; Sošit 2., 1928; Sošit 3., 5. vyd., 1931; Sošit 4., 3. vyd., 1921; Sošit 5., 4. vyd., 1931; Sošit 6., 3. vyd., 1921; Sošit 7., 3. vyd., 1921; Sošit 8., 3. vyd., 1922; Sošit 9., 2. vyd., 1922; Sošit 10., 1922; Sošit 11., 1922; Sošit 12., 1922 (3995 lístkov),

J. C.-Hronský, Domov, KÚS, 1925; Žltý dom v Klokoči[2], Mazáč, 1928; Medové srdce, Mazáč, 1929; Proroctvo doktora Stankovského, Mazáč, 1931; Zábavky strýca Kurkovského, Unás, 1932;

Brondove rozprávky, Unás, 1932; Zlatý dážď, SSV, 1933; Jozef Mak, MS, 1933; Tomčíkovci, SSV, 1933; Chlieb[2], MS, 1934; Zlaté hodinky, MS, 1934; Strýcovo vrtielko, MS, 1935; Podpolianske rozprávky[2], MS, 1935 (dovedna 3486 lístkov),

Hviezdoslav, Sobrané spisy básnické, I[3], 1924; II[4], 1936; III[3], 1934; IV[3], 1934; V, 1921; VI[2], 1934; VII, 1926; VIII, 1927, IX, 1930; X, 1931; XI, 1931; XII, 1931; XIII, 1931; XIV, 1931; XV, 1931 (dovedna 33.740 lístkov),

Jégé, Wieniawského legenda[2], Mazáč, 1929; Alina Országová, Mazáč, 1934; Medzi nimi, MS, 1934; Adam Šangala[4], MS, 1937 (dovedna 3768 lístkov),

J. Jesenský, Sobrané práce (Próza) I—III, Tatran, 1921; Verše I[2], Tatran, 1922; II, Tatran, 1923; Zo zajatia, Tatran, 1922; Cestou k slobode[2], MS, 1936; Demokrati, MS, 1935 (3883 lístkov),

J. Kalinčiak, Povesti Jána Kalinčáka, KÚS, I[3], 1929; II[3], 1929; III[2], 1922; IV[2], 1922; V[2], 1922; VI[2], 1922; VII[2], 1922; VIII[2], 1923 (5645 lístkov),

M. Kukučín, Sobrané spisy, KÚS a MS, I[4], 1933; II[4], 1930; III[2], 1928; IV[4], 1935; V[4], 1935; VI[2], 1928; VII[3], 1931; VIII, 1923; IX, 1923; X, 1924; XI[2], 1934; XII, 1929; XIII, 1929; XIV—XXII, 1929; XXIV, 1930; XXV, 1931; XXVI, 1931; XXVII, 1932 (31.313 lístkov),

E. Ondrejov, Bez návratu, MS, 1932; Rozprávky z hôr, MS, 1932; Mámenie, ĽOM, 1936; Tátoš a človek, Unás, 1933; O zlatej jaskyni, Unás, 1935; Horami Sumatry, MS, 1936; Africký zápisník, MS, 1936; Zbojnícka mladosť, MS, 1937 (4449 lístkov),

M. Rázus, Hoj zem drahá, KÚS, 1919; Kresby a hovory, Bežo, 1926; Z drobnej prózy, Bežo, 1926; Z nášho chrámu, Tranoscius, 1929; Šípy duše, Bratia Rázusovci, 1929; O mne i o vás, Mazáč, 1930; Čierne roky, Mazáč, 1930; Svety I[2]—IV[2], Mazáč, 1931; Bača Putera, MS, 1934; Cestou, MS, 1935; Krčmársky kráľ, MS, 1935; Maroško[2], Mazáč, 1935; Maroško študuje[2], Mazáč, 1935; Argumenty[2], Mazáč, 1935; Ahasver, MS, 1936; Odkaz mŕtvych, Mazáč, 1936 (12.905 lístkov),

E. Maróthy-Šoltésová, Sobrané spisy, KÚS, I[2], 1927; II, 1922; III[2], 1929; IV[2], 1930; V, 1925; VI, 1925 (11.339 lístkov),

J. G.-Tajovský, Spisy, I, 1920; II[2], 1928; III, 1921; IV[2], 1928, V, 1921; VI, 1929; VII, 1922; VIII, 1922; IX[2], 1928; X[2], 1928; XII, 1928; XIII, 1929; 1931 (11.586 lístkov),

S. H. Vajanský, Sobrané diela, G. Bežo, MS, I, 1924; II, 1924; III, 1924; IV, 1924; V, 1924; VI, 1924; VII, 1925; VIII, 1926; IX, 1928; X, 1929; XI, 1931; XII, 1932; XIII, 1934, XIV, 1934; XV, 1935 (17.819 lístkov),

F. Urbánek, Spisy, nákl. F. Urbánka a spol., Trnava, I[3], 1935; II[3], 1935; III—IV, 1924; V[3], 1932; VI, 1934; VII, 1924; VIII, 1925;

X², 1933; XI³, 1934; XII², 1932; XIII, 1930; XIV², 1934; XV², 1932; XVI², 1932; XVII², 1934; XVIII—XIX, 1931; XX—XXII, 1932; XXIII², 1934; XXIV—XXVI, 1932; XXVII, 1935; XXVIII, 1934; XXX—XXXII, 1934; XXXIII—XXXIV, 1935 (3805 lístkov),

Zuzka Zguriška, Obrázky z kopaníc, Mazáč, 1935; Ženích s mašinou, MS, 1935 (1210 lístkov).

Dovedna bolo takto vypísaných 151.465 lístkov zo 182 kníh básní a krásnej prózy od 15 autorov.

V Jazykovom odbore MS a v Kancelárii Slovníka jazyka slovenského boly dané riadne podľa slovnikárskych pravidiel na úplnú alebo čiastočnú excerpciu tieto knihy (v chronologickom poriadku):

Martin Kukučín, Spisy IV—V, Dom v stráni, KÚS, 1911 (úplne excerpoval Dr. B. Brezinský (Földi), 7757 lístkov),

Timrava, Sobrané spisy, KÚS, I², 1929; II, 1922; III, 1922; IV, 1929; V, 1929; VI, 1929; VII, 1930. — Chudobná rodina, Páva, Dve doby a Novohradská dedina, Živena, 1937 (čiast. exc. Július Silnický, dovedna 25.296 lístkov),

Joz. Škultéty, O Slovákoch I, MS, 1928 (čiastočne excerpoval P. P. Zgúth, 3306 lístkov, a J. Silnický 2380 lístkov — dovedna 5686),

Jar. Vlček, Dejiny literatúry slovenskej, MS, 1923; Slovensku, MS, 1932 (čiast. exc. J. Silnický, 4298, 3881 lístkov — dovedna 8179),

D. Rapant, Dejiny slovenského povstania r. 1848—49, MS, 1937 (čiast. exc. J. Silnický, 5250 lístkov),

VHV, Zem, MS, 1931 (čiast. exc. J. Silnický, 548 lístkov),

I. Stodola, Kráľ Svätopluk, MS, 1931; Jožko Púčik a jeho kariéra, MS, 1931 (čiast. exc. J. Silnický, dovedna 1365 lístkov),

Alexander Kuprin-Gacek, Sulamit, MS, 1934 (čiast. exc. J. Žigo, 1020 lístkov),

J. C.-Hronský, Sobrané spisy I, MS, 1938 (čiast. exc. J. Silnický, 2267 lístkov),

J. Botto, Spevy, Praha 1880 (úplne exc. K. Raffaj, 3517 lístkov),

I. Stodola, Náš pán minister, ÚSOD, 1927 (úplne exc. Vladimír Lukáč, 2710 lístkov),

J. Kalinčiak, Povesti I—II (Reštavrácia; Bratova ruka, — Boskovci), KÚS, 1871 (úplne exc. M. Pažítka, 6330 lístkov),

T. J. Gašpar, Veľký rok, MS, 1939 (čiast. exc. Ľ. Šmál, 3654 lístkov),

Beblavý, Janošík, Žilina, 1930 (čiast. exc. Ľ. Šmál, 1214 lístkov),

A. Kmeť, Veleba Sitna, Ružomberok, 1893 (čiast. exc. V. Valašťanová, 470 lístkov),

P. Blaho, Slabí a mocní, SSV, Trnava, 1928 (čiast. exc. Ľ. Šmál, 1932 lístkov a A. Hlaváčová, 450 lístkov — dovedna 2382 lístkov),

Orol III, 1872 (čiast. exc. Ľ. Šmál, 2700 lístkov),

Terézia Vansová, Sobrané spisy I[2], Tatran, 1923; II, 1921; III, 1922 (čiast. exc. J. Haliena, 1244, 1415, 1224 lístkov — dovedna 3883),

Štefan Krčméry, Keď sa sloboda rodila . . ., KÚS, 1920; Herbarium, KÚS, 1929 (čiast. exc. M. Majtánová, 182, 442 lístkov — dovedna 624),

Vladimír Rolko, Blahoslavenstvo slepých, MS, 1935 (čiast. exc. M. Majtánová, 497 lístkov),

Ján Kostra, Moja rodná, MS, 1939 (čiast. exc. M. Majtánová, 1066 lístkov),

Ján Bodenek, Zapálené srdce, MS, 1939 (čiast. exc. M. Nováková, 2519 lístkov),

Milo Urban, S tichého frontu, Trnava, 1932; V osídlach, T. Sv. Martin, 1940; Hmly na úsvite, Praha, 1930 (čiast. exc. I. Sýkorová, 1010, 3450, 2250 lístkov — dovedna 6710),

Ivan Stodola, Keď jubilant plače, ÚSOD, 1941 (čiast. exc. I. Sýkorová, 608 lístkov),

P. G. Hlbina, Dúha, MS, 1937 (čiast. exc. M. Majtánová, 755 lístkov),

Margita Figuli, Tri gaštanové kone, T. Sv. Martin, 1940 (čiast. exc. M. Nováková, 808 lístkov),

T. J. Gašpar, Červený koráb[2], MS, 1936; Karambol, KÚS, 1925 (čiast. exc. M. Nováková, 977, 1841 lístkov — dovedna 2818),

Valentín Beniak, Vigília, MS, 1939; Lunapark, MS, 1936; Žofia, MS, 1941 (čiast. exc. M. Majtánová, 1303, 515, 785 lístkov — dovedna 2603),

Janko Kráľ, Neznáme básňe, MS, 1938; Balady a piesne[3], MS, 1936 (čiast. exc. M. Majtánová, 1700, 843 lístkov — dovedna 2543),

T. J. Gašpar, Deputácia mŕtvych, KÚS, 1922 (čiast. exc. J. Haliena, 1221 lístkov),

J. Matúška, Spisy básnické, MS, 1921 (čiast. exc. J. Haliena, 1027 lístkov),

K. Kuzmány, Verše I, MS, 1922 (čiast. exc. J. Haliena, 498 lístkov),

Michal Bodický, Rozpomienky a pamäti, T. Sv. Martin, 1933 (doplnky, B. Bukva, 420 lístkov),

Sv. Hurban-Vajanský, Sobrané diela XVI, T. Sv. Martin, 1936 (čiast. exc. I. Sýkorová, 621 lístkov),

Ivan Stodola, Bačova žena[3], ÚSOD, 1940; Belasý encyán, ÚSOD, 1930; Cigánča, MS 1933 (čiast. exc. J. Zelina, 314, 252, 284 lístkov — dovedna 850),

Sv. Hurban-Vajanský, Sobrané diela X. (Kotlín), T. Sv. Martin, 1931 (čiast. exc. Tomáš Hoffman a M. Krotáková, 1100, 2536 lístkov — dovedna 3636),

Ferd. Gabaj, Otec Timotej, MS, 1937 (čiast. exc. I. Makovická, 1960 lístkov),

Štefan Gráf, V horúcom príboji, MS, 1937 (čiast. exc. A. Matyášová, 1430 lístkov),

Ján Hrušovský, Zo svetovej vojny, KÚS, 1919 (čiast. exc. M. Nováková, 1721 lístkov),

J. M. Hurban, Ľud. Štúr, I, 1928; II, 1938, T. Sv. Martin (čiast. exc. M. Majtánová, 1757, 976 lístkov — dovedna 3733),

J. Polívka, Súpis slovenských rozprávok, I, MS, 1923 (čiast. exc. Ján Haliena, 1240 lístkov).

Takto sa teda vyexcerpovalo z 65 kníh od 29 autorov 124.156 lístkov. Dovedna s materiálom od J. G. Konuša je 274.381 lístkov.

Tieto lístky, usporiadané abecedne (osobitne lístky od J. G. Konuša), tvoria už dnes to, čo môžeme nazvať Slovníkom jazyka slovenského. Bude tu časom zachytený celý slovný poklad slovenčiny. Po doplnení a spracovaní tohto slovníkového materiálu dožije sa, úfajme sa, ešte naša generácia vydania veľkého úplného slovníka jazyka slovenského a v blízkom čase jeho predchodcu v príručnom slovníku spisovnej slovenčiny. 150

Z Kancelárie SJS.

ROZLIČNOSTI.

sebamenší, sebaväčší? — O tvare „sebalepší" boli sme sa už zmienili v lanskom ročníku (VIII, 283). Také isté tvary sú aj „sebamenší, sebaväčší" a všetky ostatné takéhoto složenia *(seba+2. stupeň prídavného mena)*. Sú to vlastne poslovenčené české formy *sebemenší, sebevětší* ap., ktorými sa v češtine vyjadruje superlatív s istým dôrazom vlastnosti príslušného prídavného mena, hoci je iba v komparatíve, teda len v 2. stupni. Pre slovenčinu takýto spôsob vyjadrovania superlatívu je cudzí aj so stránky syntaktickej; my už neporovnávame holým genitívom, ako je ešte tomu v češtine: on je menší *mne,* lež ku genitívu priberáme predložku *od:* ja som voľačo väčší *„od" teba* (porov. tiež SR VIII, 31). Tu sa slovenčina oproti češtine ukazuje viacej analytická, t. j. nerada jednoduché tvary, ak sú na závadu jasnosti. Predpokladáme, že aj v starej slovenčine bol holý genitív pri komparatíve, aký je aj napr. v latinčine, kde tiež možno porovnávať genitívom pri 2. stupni. Teda v slovenčine, keďže v nej niet spôsobu porovnávať pri 2. stupni holým genitívom (ale *genitív* s predložkou *od*), mali by sme podľa jej systému poslovenčovať formy *sebemenší, sebevětší* celkom zjavne na „odsebamenší, odsebaväčší". To by bolo dobré so syntaktickej stránky, lenže významová stránka sa tomu vzpiera, zato bude najlepšie ostať len pri domácich spôsoboch a si ich raz osvojiť, teda uviesť do svojho jazykového citu. České výrazy typu *sebemenší, sebevětší* slovenčina vyjadruje 3. stup-

ňom, superlatívom, ku ktorému na dôraz prikladá zámeno *čo: čo najmenší, čo najväčší* ap., prípadne ešte k zámenu *čo* aj *možno: čo možno najmenší, čo možno najväčší* ap.; podobne tomu je vo francúzštine (porov. *le plus propre possible, le plus tôt possible*). Zaiste slovenskejší od nich je spôsob: *ktorý+superlatív,* na ktorý azda ani niet príkladu v slovenských gramatikách, ani v literárnej reči, ale uviesť ho možno len z nárečí: Ráno vystrojil koč pre nich *ktorý* najpeknejší (úzus Bánovce). Michal Knap uvádza v Kultúre ešte aj spôsob s 1. stupňom adj.: *čo aký+1. stupeň,* ktorý však, ako sa vidí, nemožno všade uplatniť, azda len pri stupňovaní v zoslabovacom smere, ako by nasvedčoval aj jeho príklad: Tu i „sebemenšia" chyba môže byť osudná = Tu čo aká malá chyba... (Kultúra III, 113).

rybí olej či rybací? — So stanoviska tvorenia prídavných mien od zvierat obidva tvary sú správne, lebo veď od nich v slovenčine máme obidva typy: staršie s koncovkou *-í,* ako aj mladšie s *-ací.* Teda sú tu dve stanoviská: historické a synchronické — súčasné, podľa ktorých bude treba posudzovať obidva tvary. V dobe súčasnej kratšie tvary prídavných mien tohto druhu bývajú nahradzované tvarmi s dlhšou koncovkou *-ací,* prípadne ešte inými (a nie naopak!) a podľa tohto zjavu dá sa naisto predpokladať, že pôvodné tvorenie prídavných mien od mien zvieracích bolo len kratšou koncovkou *-í,* z ktorých sa zachovaly len niektoré bez každej snahy zameniť ju inou. Príklady: *ovčí* (od *ovca*), *jelení* (od *jeleň*), *baraní* (od *baran*), *zajačí* (od *zajac*), *osí* (od *osa*), *kozľací* (od *kozľa*), *teľací* (od *teľa*), *prasací* (od *prasa*), **bravčí* (od *bravec*) a z neho *bravčový* (< *bravč(í)+ový*), *kozí* (od *koza*) popri *kozací* (*kozaca potvóra* v bánovskom nárečí), *psí* (od *pes*) popri *psovský* (z bán. nárečia: *psovská* mater; u Hronského: potvora *psovská.* Žl. dom 70), *hovädzí* (od *hovädo*) popri *hovädský* (u Hviezdoslava: hovädské pomery. I, 34; *hovädský* človek), medvedí (či medvedzí?) popri *medveďací* a iné. Ten istý zjav badať aj pri prídavných menách, tvorených od iných podstatných mien: *Boží* (od *Boh*) popri *božský, tohoročí* (bán. nárečie) popri *tohoročný* (spis.), *„dievčí"* popri *dievčenský* (od kmeňa: *dievčen*-ce), *„babí"* (*babie* leto) popri *babský* (*babské* leto). No niektoré prídavné mená s predpokladanou prvotnou koncovkou *-í* celkom ustúpily tvarom s inými koncovkami, najmä ak tvar na *-í* nemal iný, odchýlny význam od tvaru s novšou koncovkou, teda ak nebolo medzi nimi sématického rozlišovania, ako ani pri tvaroch: *„husí"* a *husací, „myší"* — *myšací, „žabí"* — *žabací* (*žabacie* korýtka), *„kraví"* — *kravský, „volí"* — *volský* — *volový, „lví"* — *levský* a tak podobne aj pri *„rybí"* a *rybací.* Vplyv na výbojnosť dlhších tvarov *rybací, myšací* a *husací* malo zaiste aj to, že práve od nich tvoríme príponou *-ina* podstatné mená, označujúce z nich mäso: *husacina* (< *husac(í)+ina*) (‚mäso z husi'), *rybacina* (‚mäso z ryby'). Popri nich kratší tvar *žabí, husí, rybí* obstojí v slovenčine len ako archaizmus, pravda, pokiaľ sa ako taký zachováva ešte v živej reči. V inom prípade, ak už taký tvar v slovenčine celkom vyhynul, treba

ho pokladať za mŕtve, knižné slovo quasi český tvar v literárnej slovenčine. Teda podľa takéhoto chápania tvar *rybací*, o ktorý tu ide, je novší, tvorený na spôsob novšieho systému tvorenia prídavných mien tohto typu, ktorý azda úplne zatlačil v slovenčine archaistický, pôvodný tvar *rybí* a tak so stanoviska synchronického — súčasného je naisto správny. V literárnej reči sa vyskytujú obidve jeho formy: nasadiť *rybacie ikry* (Bod., Rozp. 202), dve snehobiele Sirény so svodným poprsím a *rybacím zakončením* (Vaj. X, 1931, str. 178) — *rybie* hlávky (Gabaj, Otec T. 122). SR sa vždy prikláňala k tvaru *rybaci* (porov. SR IV, 113).

šicí stroj = *šijací stroj*. — Z dvoch deverbatív prídavného mena *šicí* a *šijací* v slovenčine len jedno môže byť správne, i keď so stránky významovej obidve jednako vyjadrujú účel, cieľ (stroj, mašina *na šitie*); i prípona *-cí* je spoločná, no nie ich tvorenie. Zo slovenských nárečí poznáme iba tvar *šijací : šijáci* (západ), napríklad: *šijacia mašina* (Turiec), *šijáca mašina* (Bánovce), tvaru *šicí* v nich niet, ten je známy iba z češtiny. Pri tvaroch *šicí* a *šijací* ide o dva osobitné systémy tvorenia. Český systém tvorenia je celky jasný; rovno k neurčitkovému kmeňu pripojuje sa prípona *-cí*: *bi-cí, kry-cí, pra-cí, hna-cí, ši-cí, opakova-cí, trva-cí* ap. Do slovenskej reči tento systém zavádzal Damborský (Slovenská mluvnica I, 5. vyd., str. 118) a ani si nepovšimol typu deverbatív *šijací*. Treba nadhodiť ešte otázku, či vôbec tvar *šijací-šijáci* tvorí typ, t. j. či zapadá do nejakého systému, ktorým sa podobne mimo neho tvorí viac takých istých deverbatív, alebo či pri ňom ide len o náhodilý osamotený tvar, slovom, či je tu zjavný pevný systém. Na požiadanie redakcie SR Michal Koperdan skúmal otázny systém na podklade svojho rodného, spišského nárečia, no otázka nedala sa celkom vyriešiť, keďže pri systéme dôležitú úlohu hrá aj kvantita a tú v spišskom nárečí nemožno pozorovať, pretože v našej forme jej niet. (Porov. SR, IX, 58.) No pri tom všetkom článok priniesol dôležitý poznatok, že ani v spišskom nárečí netvoria sa deverbatíva tohto druhu od slovies I. triedy príponou *-cí*, lež iba *-aci*, teda aj tam je tvar *šijaci*. Z tohto tvaru treba vychádzať a zisťovať aj ostatné také tvary v slovenčine, aby sme konečne ustálili, či skutočne môže ísť tu o celkový systém. A veru naň možno uviesť dosť dokladov, bezpečných tvarov s koncovkou na *-áci*: *trváci* (*trváce* ovocie) — čes. *trvací* (sloveso), *jedáci* (*jedáca* lyžica. Turiec; západ) — *jedální náčiní* (Slovník Čes. akademie), *naberáca* lyžica (Turiec), *opakováci* (opakováca škola) — čes. *opakovací*, *práci* koš (Bánovce) — čes. *prací* prášek, *sedáci* (*sedáca* vaňa. Bánovce) — čes. *sedací*, *sekáci* (*sekáca* lopata. Súp. V, 162), *pekáci* (Timr. VII, 78), *oráci* (*oráca mašina*. Bánovce, západ), *meráci* prút (Palkovič, Swaté Písmo II, 279), *modláci, modláca* knižka (západ; pri stredoslovenskom tvare *modliaci* je azda kontaminácia príč. prít. s pôvodným deverbatívom *modláci*) — čes. *modlicí, rozťahováci* (*rozťahováca* harmonika. Bánovce; západ) — čes. *tahací* (slovenčina je bohatšia na predpony), *rukováci* (*rukováca mašina*. Bánovce; západ.;

predpokladané sloveso *rukovať < ruk(a)+ovať nie je známe); sem treba rátať ešte aj *mláťací* — čes. *mlátící*. Možno, že sa ich ešte aj viac nájde a o ne prosí redakcia SR čitateľov. No z týchto je zjavný systém, ktorý na rozdiel od českého má istú podobnosť, prípadne až súvislosť s deverbatívami na *-ák* nielen so stránky tvorenia, ale aj sémanticky — významom; aj ony vyjadrujú *vec na istý účel, cieľ: drhák* ‚vec, inštrument na drhnutie', *odevák, zobák, kluvák, zažihák* atď. a aj pri nich prípona *-ák* býva dlhá, čím sa dá dostatočne vysvetliť aj dlhá kvantita v koncovke *-áci*. — Slová s koncovkou *-áci* predstavujú domácu vrstvu týchto deverbatív, naproti tomu tvorené na *-cí* sú všetko prevzaté z češtiny, pravda, potrebné; na ich systém tvoríme ešte aj iné. Takto pri jedných, tých istých deverbatívach v slovenčine sú vlastne dva systémy, dva typy, no utvárať ďalej účelové deverbatíva má schopnosť len prípona *-cí*. Z novotvorených tvarov sú aj mnohé neutrálne, to jest také, ktoré zodpovedajú obidvom systémom: napr. *kúpací, čítací, počítací, písací, napĺňací, svolávací, vzdelávací* atď. I keď na domáci systém sa už netvoria deverbatíva, teda typ na *-áci* nie je už produktívny, to neznamená, že tvary naň utvorené treba popretvárať podľa novšieho systému, ale naopak, zachovávať ich všetky, teda nie pretvoriť *trváci* na *„trvací"*, ako je v gramatickej terminologii podľa češtiny, lež nechať *trváci* (*trváce* sloveso) a tak ani nie *šicí stroj*, lež *šijací stroj*, prípadne *šijacia mašina*. Aj v spisovnej reči je známe len deverbatívum *šijací:* Sedela pri *šijacom* stolíku (Podj. III, 219), Ešte len i tú *šijaciu* mašinu (Taj. VIII, 78), stolík so starej *šijacej* mašiny (VI, 76), sedávala ... nad *šijacím* strojom (Vaj. VIII, 76, vyd. Bežo), Nikto nemal v kopanici *šijacieho* stroja (Zgur., Ženích 12) ap.

jedacia lyžica = *jedáca lyžica*. — Z predchádzajúceho výkladu je celkom zjavné, že jedine náležitý tvar deverbatíva je *jedáci* s dlhou kvantitou na *á* v koncovke *-áci*, a nie s krátkou *-ací*, skracovanou mechanicky podľa českých koncoviek na *-ací*. Slovenský tvar *jedáci* v češtine nemá ani obdoby; ide tu o číry slovenský tvar, ktorého dlhá kvantita v koncovke *-áci* nemohla sa skrátiť ani priamym vplyvom obdobného tvaru, ako je tomu v prípade *trvací* (porov. *„trvacie"* sloveso). Termín *jedáca lyžica* a podobne *jedáca vidlička* je už ustálený v odbornej terminologii (SR VIII, 172).

plniace pero, plniak = *napĺňacie pero*. — Na to, že tvorenie českého systému deverbatív prídavných mien na *-cí*, vyjadrujúcich účel (cieľ), nie je rovnaký so slovenským, najlepšie ukazuje tvar *plnicí*, užívaný v termíne *plnicí pero*, ktorý sme previedli na slovenský systém ako *plniace pero*. Lenže v tvare *plniace* sme naučení vidieť príčastie prítomné, čo, hoci zjavne tu nejde o príčastie, lež o deverbatívum, spôsobuje istú mýlku, nejasnosť vo význame termínu *plniace pero*. Zato azda ani termín „plniace pero" sa neujal, hoci ináč v reči i „nelogickosti" prechádzajú do úzu. Aj Dr. Vančo zavrhuje termín *plniace pero* a nahradzuje termínom „plnivé" *pero*. Jemu „podstatou tohto nástroja je, že možno ho *napĺňať*, a práve táto

možnosť *napĺňania* je vyslovená v prídavnom mene tvaru plnivé". (SR VIII, 104.) V skutočnosti deverbatívum *plnivý* ako ostatné deverbatíva na *-vý (-ivý, -livý)* — čo dobre vypozorovať z významu takých istých deverbatív: *žičlivý, ničivý, menlivý, žiarivý, váblivý* — neužíva sa vo význame pasívnom, ale v aktívnom, teda napr.: *váblivý* je ten, kto má „možnosť" vábiť, ktorý vábi (aktívnosť), a podľa toho „plnivé" pero malo by vlastne znamenať také pero, ktoré má „možnosť" napĺňať iné perá, a nie to, že „možno ho napĺňať". To je pasívnosť a pri nej lepšie by zodpovedalo nášmu peru pomenovanie: *plnené pero,* ktoré však Dr. Vančo zavrhuje. No hlavnou podstatou nášho pera nie je „možnosť napĺňania", ale ňou ostáva účel (cieľ), ako aj v českom tvare *plnicí;* potvrdzuje to aj možnosť vyjadriť onen účel (cieľ) slovesným podstatným menom a predložkou *na: pero na „plnenie",* lepšie iteratívom *na napĺňanie.* (Ani Dr. Vančo, znamenitý jazykový praktik, nepoužil trváceho slovesa *plniť,* ale opakováceho *napĺňať.*) Tento inštrument na písanie atramentom sa naplní (slovenčina pýta tu predponu *na-*!) zakaždým, keď sa vyprázdni, teda častejšie, čo sa v slovenčine vyjadruje iteratívom, opakovácim slovesom *napĺňať.* Sloveso *plniť* je duratívne, trváce a fráza: *pero sa plní* so strany slovesného vidu skorej znamená, že sa plní v jednom kuse, stále, bez prestania, zato opakovanému „plneniu" pera zodpovie lepšie aj opakováce sloveso *napĺňať* a od toho možno utvoriť zodpovedné, riadne účelové deverbatívum na *-áci: napĺňací.* Tvar *napĺňací* s každej stránky obstojí aj v termíne: *napĺňacie pero.* Zjavuje sa v inzeráte Slováka a podklad k jeho utvoreniu, ako sa vidí, dal článok Dr. Vanču; pomkol složitú vec a tým vykonal svoju úlohu. Z prípadu, že sme deverbatívum na rozdiel od češtiny tvorili od iteratívneho slovesa *napĺňať,* plynie dôležitý poznatok pre tieto deverbatíva: *V slovenčine tvoríme účelové deverbatíva zpravidla od iteratív — opakovácich slovies,* a nie od duratív — trvácich, napr. *šijací* (iter. *šíjať*) — čes. *šicí* (dur. *šíti*), *rozťahováca* harmonika — čes. *tahací* (dur. *tahati),* tak aj *napĺňacie pero* (iter. *napĺňať*) — čes. *plnicí* (dur. *plniti).* Čeština tvorí aj od duratív. Tým možno vysvetliť, že zpravidla od základných slovies, ktoré sú zväčša duratíva, nemáme v slovenčine týchto deverbatív a pri nich účel vyjadrujeme podstatným menom príslušného slovesa a predložkou *na* s akuzatívom (porov. lat. *ad laudandum),* napríklad: mydlo na *holenie,* karty na *hranie,* papier na *balenie,* misa na *miesenie* (SR VIII, 175) ap.

Výslovnosť slova živočích. — Prírodopisný termín *živočích* je prevzatý z češtiny, kde je tvar *živočich* s krátkou kvantitou. Zpočiatku s jeho kvantitou mali sme v slovenčine dosť ťažkostí, až napokon kvantita sa prispôsobila k dlhej kvantite slova takého istého zakončenia *ženích.* Prevzatú krátku kvantitu chybne „poslovenčili", čo je najmä vtedy zjavné, keď si uvedomíme, že druhá časť složeniny *-čich* je slovenské *-čuch.* Pre slovenčinu bolo by bývalo lepšie, keby sa bol tvar poslovenčil s hláskoslovnej stránky;

veď viac prevzatých termínov sme hneď poslovenčili. Termín *živočich* žiadal poslovenčiť na *živočuch* už Hattala (Mluvnica jazyka slovenského, Pešť 1864, str. 61). Tvar *čuch* je v súvise so slovesom *čuť*, cítiť.

duchovné cvičenie a duševné cvičenie. — Obidve prídavné mená sú kultúrne, prevzaté, ako ukazuje ich tvorenie; v slovenčine netvoríme prídavné mená od *podstatných mien* koncovkou *-ovný (-evný)*, také formy sú len od slovies na *-ovať (vandrovný—vandrovať, pracovný—pracovať)*. Medzi nimi cítiť taký rozdiel, aký je medzi ich základnými podstatnými menami: *duch a duša*. Termín *duchovné cvičenie* znamená cvičenie ducha, ktorý má čosi spoločné s *rozumovou* stránkou človeka, pri termíne *duševné cvičenie* máme na mysli iba *dušu* — cvičiť dušu, očistiť ju od hriechov. Podľa toho žiaci pred Veľkou nocou majú mať v kostole *duševné* cvičenie, lebo sa týka hlavne ich *duše*, nie ducha. (Porov. maď. *lelki* gyakorlat a *szellemi* gyakorlat.) Za termín *duševné cvičenie* v slovenčine čakali by sme *„dušné cvičenie"*, podobne ako je *dušné spasenie:* pomodlime sa za jeho *dušné spasenie* (úzus).

K termínu zaiste sa vráti naše kňazstvo.

učenka = učnica. — V inzerátoch alebo na vyhláškach v obchodných výkladoch čítavame: Prijmeme dievča za „učenku" alebo: Prijme sa „učenka". Ženská forma „učenka" k mužskej *učeň*, tvorená príponou *-ka* na spôsob *spisovateľ—spisovateľ+ka, učiteľ—učiteľ+ka, profesor—profesorka* ap., nemá miesta v slovenčine, ale len forma s koncovkou *-ica: učeň+ica > uč(e)ň+ica > učnica*. Dievčence, ktoré sa učia daktorému remeslu, sú *učnice*, a nie „učenky". Píšme správne: *Prijmeme dievča za učnicu.* *sm.*

clearing či *klíring?* — Slovo *clearing* nie je ešte v slovenčine tak zaužívané, že by sme ho písali foneticky, ale píšeme ho pôvodným pravopisom, teda *clearing* (vyslov *klíring*). Najnovšie fonetický spôsob písania tohto slova použil univ. prof. Dr. R. Briška (Národné hospodárstvo, 238). *sm.*

pasienok, pašienok, pašienka? — Tlačeným slovom ešte i dnes sa rozširujú tieto uvedené trojtvary, hoci ich slovenčina nepotrebuje. Najnovšie v spise Dr. R. Brišku Národné hospodárstvo uvádzajú sa tvary *pasienok* i *pašienka* (str. 173). Tvrdý vo svojom Slovenskom frazeologickom slovníku (2. vyd.) uvádza tvar *pasienok* (str. 405) i *pašienok* (str. 406). Nové Pravidlá slk. pravopisu uvádzajú tvar *pasienok* a na vysvetlenie dodávajú tvar *pašienka*. Ako samostatné heslo tvar *pašienka* neuvádzajú, z čoho vyplýva, že sú za tvar *pasienok*. Tvar *pasienok* má i Kukučín (VII, 9). Bolo by treba zistiť rozšírenie jednotlivých týchto foriem v slovenských nárečiach pre poznanie, ktoré z nich má najväčšie právo na spisovnú formu. *sm.*

Dokončenie článku J. Baráta z tohto čísla vystalo. — *Pozn. red.*

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.